

Margit Balogh

Vojnoví zajatci, internovaní, vysídlení
József Mindszenty, kardinál arcibiskup Maďarska a ochrana ľudských práv
(1945–1948)

Cirkvi v Maďarsku po 2. svetovej vojne si hľadali svoju cestu, pričom samozrejme boli rôznym spôsobom ovplyvnené rolami, ktoré v minulosti zohrávali. Je všeobecne akceptované konštatovanie, že najťažšie sa k politickým zmenám po roku 1945 prispôbovala katolícka cirkev – jednak pre svoje väčšinové postavenie a veľké inštitucionálne pozadie, a jednak pre svoju lojalitu k Habsburgovcom a Horthyho režimu. Pád režimu, potom budovanie a upevňovanie tzv. ľudovej demokracie „...viedli k dvojakému, krajne odlišnému správaniu zo strany cirkvi” – konštatuje renomovaný poľský cirkevný historik Bohdan Cywinski. „Buď k vyslovene aktívnej spolupráci a hľadaniu symbiózy s novou mocou – ako sa to dialo doteraz –, alebo k jej úplnému odmietaniu a negácii ako nevierohodnej a nemaďarskej moci.”¹ Józsefovi Mindszenty, ktorého na čelo maďarskej katolíckej cirkvi vymenovali 16. augusta 1945 ako ostrihomského prímasa arcibiskupa, zmenený nový spoločenský systém neposkytol priestor pre prechodné riešenia. Odmietal akékoľvek okliešťovanie úlohy cirkvi. Vďaka tomuto správaniu a stanovisku sa čoskoro stal symbolom boja proti komunizmu. Jeho protivníci, odhliadnuc od verejnoprávnych, cirkevnoprávnych pohnútok jeho činov, resp. od hybnej sily prameniacej v jeho osobnom charaktere, ihneď mu vytýkali, že prekračuje svoje kompetencie a politizuje, keď tvrdo prehovoril proti politickým javom svojej doby.

Je nesporné, že sa Mindszenty výrazne líšil od prímasov, svojich predchodcov, ktorí svoje prejavy vo verejnom živote obmedzili na najslávnejšie príležitosti a príhovory v hornej snemovni. Ale je taktiež nesporné, že robil tak v mimoriadnych historických časoch. Nebolo by rozumné odmietat Mindszentyho vystupovanie len s odvolaním sa na to, že cirkev nemá politizovať. Prímas sám bol toho názoru, že primárnou úlohou cirkvi je pastoračná činnosť, hlásanie evanjelia medzi ľuďmi. K tomu ale dodal: k pastoračnej činnosti patrí ako nevyhnutné zlo, ale pritom organicky aj vyjadrenia stanoviska k otázkam verejného života a politiky, dokonca aj informovanie veriacich v straníkopolitických otázkach. Keďže to isté spoločenstvo ľudí, tá istá spoločnosť tvorí aj štát, politiku pokladal za jeden možný prostriedok na ochranu viery. Pozadie jeho primaciálnych prejavov tvoril teda tento jednoznačný názor: opierajúc sa o historickú verejnoprávnu úlohu prímasa a v

¹ Bohdan Cywinski: Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában II. „...Titeket is üldözni fognak” 1944–1958. METEM, Budapest, 2005. 254.

pozícii duchovno-duševného vodcu maďarských katolíkov je jeho povinnosťou orientovať nielen v otázkach viery a mravov, ale aj vo verejných a spoločenských otázkach.

Treba uznať, že rozhýbal všetky páky, keď išlo o záujmy ľudí, ktorí sa dostali do nevýhody, dokonca boli prenasledovaní v dôsledku medzinárodných pomerov alebo domácej politiky. Mindszenty verejne vystúpil voči akýmkoľvek prejavom nespravodlivosti, krutosti či zneužívania, ktoré sa v danom čase rozmáhali po krajine, a ako keby sa na túto stránku jeho činnosti zabúdalo. Ako hlavný pastier pokladal za svoju povinnosť ovplyvňovanie verejného života v smere, ktorý považoval za správny. Bol toho názoru, že v každej nevyriešenej alebo nepriaznivej veci musí prehovoriť on namiesto ústavných činiteľov umlčaných cudzou okupáciou. Keďže katolícky denník neexistoval (lebo príslušné žiadosti o povolenie zamietali pod najrozličnejšími zámienkami, raz sa odvolávali na Spojeneckú kontrolnú komisiu, inokedy na nedostatok papiera, takže vychádzal iba týždenník *Új Ember*), svojich veriacich a kňazov informoval o aktuálnych osudových otázkach maďarského národa najmä obežníkmi. Stávalo sa, že za deň napísal viac kratších či dlhších listov politikom, členom vlády, diplomatom, a to aj o individuálnych krivdách, pričom vždy urgoval dôstojné riešenie. Správy, ktoré od Maďarov zatknutých do internačných alebo utečeneckých táborov sa k Mindszenty mu dostávali buď osobne, alebo prostredníctvom príbuzných, hlboko ním otriasli a na každom možnom fóre vystúpil v ich záujme. Je taktiež mimoriadne jeho úsilie v záujme Maďarov v Československu. Základným princípom jeho argumentácie je humánnosť, ale je nesporne popretkávaná aj túžbou po etnickej integrite Maďarska.

Poznatky o internačných táboroch

V rokoch 1945–1946 si katolícka cirkev zvolila za heslo „zmierenie sa“: láska a odpustenie majú nahradiť boj a nevraživosť. 23. decembra 1945 hovoril kňeža – prímás József Mindszenty pred robotníkmi v Csepeli (v obci považovanej za baštu robotníkov, pozn. prekl.) potom, ako ho privítal rednosta obce a parlamentný poslanec sociálnodemokratickej strany István Ivanics. O návšteve išlo hlásenie na Ústredné vedenie Komunistickej strany, pričom podľa autora hlásenia bli zaujímavé len tieto jeho slová: „*My neprenasledujeme prenasledovaných, ale podporujeme. My nevalíme nikoho do hĺbky väznice, ale ak je to možné, vyslobodíme. My zajatcov netýrame a nevodíme ako dvojnohý dobytok, ale ich pozdvihneme.*”²

² Archív politických dejín a odborových hnutí (Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár, ďalej ako PIL) 274. f. 7/246. ö. e. 13. f. A Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének iratai. A hercegprímás látogatása Csepelen (Spisy Ústredného vedenia Komunistickej strany (MKP KV). Návšteva prímasa v Csepeli) 24. decembra 1945.

Slová prímasa boli teda o zmierení: „*Láva nenávisti pred desaťročím zaliala svet, že sa v nej dodnes topíme, my však večne a aj dnes sprostredkujeme učenie lásky Kristovo a Cirkvi... Ktorí nenávidia, nepatria Kristovi, nie sú ani nositeľmi ľudskej dôstojnosti, ktorí milujú, sú kresťania, a sú kresťanmi aj s mozolnatými rukami...*” Pozná jedinú večnú ideu: učenie cirkvi. „*Na zemi od počiatku sveta panovalo veľa mocných: Cézari, Napoleóni, Hitlerovia a Mussoliniovia. A pominuli. A čo všetko ešte pominie!*”³

Ešte ako veszprémszky biskup vystúpil pred ministrom vnútra v záujme internovaných, najmä tých, ktorých väznili bez odôvodnenia a možnosti opravného prostriedku, ktorých počet výrazne vzrástol oproti predošlému režimu. Začiatkom roka 1945 – v prvej vlne – internovali predovšetkým osoby kvalifikované ako vojnoví zločinci, fašisti, nilaši (prívrženci Strany šípových krížov), extrémni pravičiarci a trvanie internácie – aspoň podľa právnych predpisov – mohlo byť maximálne 24 mesiacov. Počet internovaných samozrejme v mnohých prípadoch zvyšovali náhody, omyly, pomsta, alebo práve politické zúčtovanie, a o umiestnení, životných podmienok internovaných, či zaobchádzaní s nimi by sa mohli písať jeremiády. Mindszenty žiadal od ministra vnútra prepustenie nevinných, zabránenie prehmatom politickej polície, duchovnú starostlivosť o internovaných a zlepšenie ich stravy.⁴ Potom spoločne s arcibiskupom Grószom upriamili pozornosť ministerského predsedu a ministra vnútra na osoby deportované do Nemecka, na situáciu Maďarov žijúcich za hranicami, resp. na pomery v ruských vojenských zajateckých táboroch, ako aj na tvrdé zaobchádzanie so zadržanými kňazmi.

Ako ostrihomský arcibiskup ešte viac sledoval osud internovaných, „nových prenasledovaných”. V polovici októbra 1945 počet internovaných len v samotnom hlavnom meste presahoval desaťtisíc. Mindszenty mu bolo jedno, kto je odsúdený. V každom väzňovi videl trpiaceho, nie vinníka, nech bol dotyčný odvečený za svoju nilašskú minulosť, alebo obchodovanie načierno, či aj omylom. Neodvolateľne ho na to predurčovala skutočnosť, že sám bol väznený: od 27. októbra 1944 do 1. apríla 1945 bol väzňom nilašov. Rad radom navštevoval väznice a internačné tábory, konal v záujme väznených. 18. novembra navštívil Internačný tábor v južnom Budíne, povolenie pri vstupe od neho nepýtali, „lebo pri bráne ho čakal osobne veliteľ tábora”, o ktorom autor hlásenia poznamenal aj to, že „pri tejto príležitosti si obliekol rovnošaty, čo bolo

³ Igazságosság és szeretet. Mindszenty József bíboros beszédeiből 1945–46. Budapest, 1947. 18.

⁴ Historický archív služieb štátnej bezpečnosti (ďalej ako ÁBTL) 3.1.9. V-700/56. 177–178. List veszprémskeho biskupa Józsefa Mindszentyho ministrom vnútra. (Adresátom listu je nesprávne Imre Nagy, on bol vtedy ministrom pôdohospodárstva. Ministrom vnútra bol Ferenc Erdei.) Veszprém, 25. augusta 1945. Text listu uverejnený: Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 205–206. (Poznámka: číslovanie na dokumentoch uložených v ÁBTL, resp. archívne sa navzájom často líši – môže sa preto stať, že iný bádateľ bude uvádzať totožný dokument pod odlišným číslom strany. Aj preto sa usilujeme o presnú obsahovo-žánrovú definíciu.)

od neho nezvyklé, totiž odkedy je v službe v tábore, to sa ešte nestalo”.⁵ To, že sa z času na čas objavil v niektorom tábore, vyvolával zmätok, či skôr hnev v úradných kruhoch, a keď na Vianoce r. 1945 chcel navštíviť aj internačný tábor v Csepeli, jeho veliteľ – s odvolaním sa na vyšší rozkaz spred dvoch týždňov – ho nepustil do budovy. Prímas – so slovami „ustupujem násiliu” – odišiel.⁶ V novom roku však predsa mohol tábor navštíviť, o čom na základe reportáže novín csepelských robotníkov *Fogaskerék* informovali aj noviny Červenej armády vydávané v Maďarsku, *Új Szó*, pričom dôrazy boli kladené dosť účelne: „...jeho eminencia pán prímas Mindszenty (Pehm) uskutočnil v pondelok demonštratívnu návštevu v internačnom tábore v Csepeli. Najskôr navštívil mladíkov z SS. Vkročil medzi nich s otvorenou náručou a s otázkou »Ako sa mi máte, Synovia moji«. Na ich sťažnosti neodpovedal, povedal len toľko, že on je prvým kňazom v Maďarsku a »mne sú internovaní rovnako milí ako slobodní«. Potom nasledovali četníci.”⁷ Potom citujúc Ciceróna, vyslal sovietsky denník varovný odkaz v latinčine, Mindszentyemu na zamyslenie: „*Quousque tandem abutere patientia nostra?*” – dokedy budeš zneužívať našu trpezlivosť?

V aule arcibiskupa sa vtedy už nakopili žiadosti a prosby internovaných: prímasovi prišlo množstvo listov v rôznych táborech. Sťažnosti, krivdy, prosby a výkriky o pomoc. Jedným z nich je záznam o internačnom tábore v Kiskőrösi, ktorý prevádzkovali Sovieti. Boli tu takí maďarskí občania, ktorých Červená armáda zobrala počas bojov na území Maďarska pod „ochranný dozor” s odvolaním sa na bezpečnostné hľadiská. Toto bezpečnostné opatrenie sa počas poslednej agónie vojny ešte dalo ako-tak vysvetliť: mohlo chrániť životy dôstojníkov, politikov alebo známych civilistov, ktorí sa z hľadiska Nemcov považovali za „zradcov”, „kolaborantov”. Podmienky „ochranného dozoru” síce označili za „zdvorilé”, dokonca „výnimočné” samotné osoby pod týmto dozorom, ktoré sa v porovnaní s priemerným internačným táborm mohli zdať znesiteľnejšími, i keď absolútne chýbalo kúrenie a osvetlenie, ale samotná situácia bola neakceptovateľná: osobná sloboda týchto ľudí bola neodôvodnene obmedzovaná, a namiesto chránených sa cítili ako rukojemníci alebo väzni. 14. júla 1945 navštívil tábor podplukovník Korotkov, politický dôstojník maršala Tolbuchina a vyhlásil: „Červená armáda nemá žiadny záujem na ďalšom strážení *osôb pod jej ochranou*, Červená armáda nemá voči nim žiadne výhrady, ani z vojenského hľadiska, ale ani preto nie, lebo – podľa vedomostí Rusov – ani

⁵ PIL 274. f. 7/246. ö. e. 11. f. M. kir. rendőrség Buda-Dél Internálótábor politikai csoport jelentése. (Hlásenie politickej skupiny Maďarskej kráľovskej polície v Internačnom tábore v južnom Budíne) 20. novembra 1945

⁶ PIL 274. f. 7/246. ö. e. 13. f. A hercegprímás látogatása Csepelen. (Návšteva prímasa v Csepeli) 24. decembra 1945; ÁBTL 3.1.8. Sz-222/1. Mindszenty személyi dosszié (Mindszentyho osobné spisy), 63.

⁷ *Új Szó* II. roč. 24. č. (213.) 29. 1. 1949; Podľa Mindszentyho pamäti ho pustili do tábora až po tom, ako „...som vyhlásil, že neodídeme, a budeme čakať tam pred bránou, kým mi vybaví povolenie nadriadených orgánov. Vedel som, samozrejme, že nakoniec ma pustia. Akonáhle sa totiž rozniesla správa, že prímas stojí pred bránou tábora a čaká na povolenie vstupu, ľud z okolia sa začal schádzať na mieste. To vonkoncom nebolo príjemné pre veliteľstvo. Len takýmto vystupovaním som dosiahol, aby sa brána predomnou otvorila.” Mindszenty József: *Emlékirataim*. Szent István Társulat, Budapest, 1989. 117.

jeden z nich nie je vojnovým zločincem. Osoby pod ochranným dozorom – povedal podplukovník Korotkov – posudzujú Rusi ako úplne čisté aj v tom ohľade, že ani jeden z nich nie je proti Rusom, a v ruskej relácii ich nič nezaťažuje.”⁸ „Osoby pod ochranným dozorom” dospeli práve na základe slov ruského dôstojníka k záveru, že ich prepustenie na slobodu nezávisí ani tak od sovietskej, ako skôr od maďarskej vlády.

Mindszenty pod vplyvom nahromadených sťažností a svojich osobných skúseností v prvý sviatok vianočný (25. decembra 1945) napísal list ministerskému predsedovi, v ktorom žiadal prepustenie tých väzňov na slobodu, ktorých strážili v internačných táboroch v Kiskőrösi, prevádzkovaných sovietskou verejnou správou, pričom aj menovite spomenul generálplukovníka Lajosa Dálnokiho Veressa.⁹ Že prečo práve jeho spomenul osobne, keď na tom istom mieste strážili poslanca hornej snemovne, grófa Károlya Apponyiho, bývalého ministerského predsedu Gézu Lakatosa, alebo niekdajšieho parlamentného poslanca grófa Nándora Zichyho? Osobnosť Lajosa Dálnokiho Veressa mohla byť zaujímavá preto, lebo na jeseň roku 1944 guvernér Miklós Horthy jeho menoval do pozície tzv. „homo regius”, t.j. „človekom kráľa” pre prípad, ak by on osobne nemohol vykonávať svoju činnosť. Avšak generálplukovníka 16. októbra 1945 zatkli nilaši a väznili ho v tej istej väznici v obci Sopronkőhida, kde „strávil” niekoľko dní aj Mindszenty, takže sa mohli poznať aj osobne. V marci 1945 ušiel, ale po dvoch mesiacoch ho opäť chytili, tentokrát vojaci Červenej armády, a internovali do Kiskőrösa. Z tábora ho prepustili 28. januára, za čo nemal ďakovať ani tak zákroku Mindszentyho, ako skôr likvidácii internačných táborov, ktorá sa v tom čase začala v Európe.¹⁰

Ďalšia správa natoľko otriasla Mindszenty, že po uplynutí vianočných sviatkov, 29. decembra 1945 sa opäť obrátil listom na ministerského predsedu, resp. aj na ministrov vnútra a spravodlivosti. V ňom odhalil hodnoverný príbeh internovaných do Pevnosti hviezda (Csillagerőd) v Komárome: 1586 osôb sa

⁸ ÁBTL 3.1.9. V-700/17. 206–207. Emlékeztető a kiskőrösi orosz internálótábor ügyében. (Záznam vo veci internačného tábora v Kiskőrösi) 19. novembra 1945 (Kurzívou tlačené slová sú doplnené rukopisom namiesto pôvodne strojom napísaných, ale preškrtnutých slov „internovaní”). Vidno, že autori záznamu sa snažili rozlišovať medzi internovaním, čo vôbec neznelo dobre, resp. neutrálnejším ochranným dozorom.)

⁹ ÁBTL 3.1.9. V-700/10. 24–25 Mindszenty József „bíboros hercegprímás, esztergomi érsek” levele Tildy Zoltán miniszterelnöknek. (List „kardinála prímasa, ostrihomského arcibiskupa” Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Zoltánovi Tildymu) Budapešť, 25. 12. 1945. Podpísaný druhopis; Tamže V-700/17. 113–114. Strojom písaný, nepodpísaný druhopis. Tamže 115–116. Koncept listu Mindszentyho rukopisom. Text uverejnený tu: Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd’ halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 246–247. (Je zaujímavé, že medzi titulmi pripísanými na koniec listu strojom figuruje aj kardinál, pričom ten mohol používať najskôr od 18. februára 1946, t.j. od svojho oficiálneho vymenovania v tajnom konzistóriu. Keď si všimneme podpisy jeho listov z tohto hľadiska, môžeme konštatovať, že smerom na úrady to pravidelne používa od 25. decembra 1945, výnimku tvorí list adresovaný pápežovi z 29. decembra.)

¹⁰ Lajos Dálnoki Veress sa zo slobody nemohol tešiť ani rok. Pre účasť na „sprisahani” s názvom „Maďarské spoločenstvo” 24. decembra 1946 nariadili jeho zatknutie. 16. januára 1947 ho Ludový súd v Budapešti odsúdil na smrť, čo sa na druhom stupni zmiernilo na 15 rokov odňatia slobody v ústave maximálneho stráženia.

tiesni na drevených pričiach v kazematách, „ako napr. u Nemcov v Buchenwalde”. Niet toalety, jedálne, je tam však tým viac vší, ploštíc a švábov. Kúrením je iba zvieracie teplo ľudí, ktorí duševne zlomení, s otrasenou vierou v spravodlivosť a ľudskosť, bez obžaloby čakajú na svoj osud. „Do nášho života prišla zvláštna právna služba. Nilaši, účastníci straníckych služieb, vedúci obcí, stojaci pred ľudovými súdmi po uložení šesťmesačného väzenia sa dostávajú právoplatne na slobodu, pretože súd do toho započíta aj väzbu na polícii. Oproti tomu páchatelia oveľa menších skutkov, voči ktorým ani obžalobu nevedeli vzniesť, ani ich nevypočúvali, keďže chýbal materiál, sú v internačnom tábore už 8 mesiacov. Je strašným hriechom z národného hľadiska takéto nespočetné porušovanie ľudských práv po takúto dlhú dobu.”¹¹ Internácie založené na nariadeniach spreď roku 1945 (policajná väzba) boli v tomto čase zamerané ešte na potrestanie osôb s národnosocialistickým, krajne pravicovým presvedčením, ktoré sa exponovali na strane vojny, avšak v dôsledku deformácií politického zriadenia sa počet dotknutých neustále zvyšoval. Z hľadisk prímasa si niektoré – s opačným znamienkom – prevzala aj ľavica: jej tlač kritizovala príliš mierne rozsudky. Tak v roku 1946 „sme na nariadenie ministra vnútra zaviedli tú prax, že v prípade odhliadnutia od vznesenia obžaloby alebo oslobodzujúceho rozsudku sme si podozrivých vypýtali späť a v niektorých prípadoch internovali” – píše vo svojich pamätiach jeden z vedúcich príslušníkov súdovej štátnej bezpečnosti.¹² Takto sa do táborov dostávalo čoraz viac nevinných ľudí. Mindszenty ešte 19. decembra 1945 žiadal od vlády amnestiu pre internovaných a menších politických previnilcov,¹³ potom László Bánáss, veszprémsky apoštolský administrátor konajúci v mene biskupského zboru, urgoval u ministerského predsedu sľúbenú amnestiu, a keďže k nej nedošlo, ku dňu 12. novembra 1946 Mindszenty spracoval ďalší súhrnný materiál k argumentácii. Písal o zarmocujúcom morálnom stave, o zaobchádzaní, ktoré neberie ohľad na deti, starých či chorých, o nedostatočnej výžive, o neľudských pomeroch bývania, o nečinnosti spôsobujúcej duševné zničenie sa, o obmedzenej duševnej starostlivosti. „*Ľudské práva, či ohavne vás ilustrujú! Demokracia, ako si ťa obľúbia?*” – znela jeho dramatická otázka.¹⁴

Vojnoví zločinci a ľudové súdy

Citovaný záznam o návšteve ruského podplukovníka obsahuje aj zdanlivo síce vedľajšie, predsa však pútavé konštatovanie: „ani jeden z nich nie je vojnovým

¹¹ ÁBTL 3.1.9. V–700/17. 60–62.

¹² Rukopis Istvána Timára Jogászi pályafutásom (Visszaemlékezés) (Moja právnická kariéra; Pamäte) cituje Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1948. Történelmi Szemle XXVIII (1985) č. 1. 120.

¹³ ÁBTL 3.1.9. V–700/17. 168. Mindszenty József levele Dinnyés Lajos miniszterelnöknek (List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Lajosovi Dinnyésovi) Esztergom, 20. decembra 1947

¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V–700/17. 24. Súhrnný spis s nadpisom „Az internáltak, a Buda-Dél internáltjai” (Internovaní, internovaní južného Budína) z 12. novembra 1946. Strojom písaný čistopis. Tamže na stranách 45–57 koncept písaný Mindszentyho rukopisom.

zločincom”. Keď Mátyás Rákosi, generálny tajomník komunistickej strany odcestoval v poslednej tretine júna 1945 do Moskvy na konzultáciu, bulharský Georgi Dimitrov sa ho karhajúc pýtal, prečo v Maďarsku neorganizujú ľudové tribunály na potrestanie – takpovediac – fašistov. Rákosi na vysvetlenie povedal len toľko, že všetci naši vojnoví zločinci ušli, ale ak ich vydajú, nevyhnú sa zodpovednosti.¹⁵

Tri veľmoci – Sovietsky zväz, Veľká Británia a Spojené štáty – po tom, ako v minulosti už viackrát upozornili na osobnú zodpovednosť, 8. augusta 1945 v Londýne uzavreli dohodu o prenasledovaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov mocností Osi. Podľa dohovoru je *zločinom proti mieru* príprava, spôsobenie vypuknutia alebo pokračovanie útočnej vojny alebo vojny v rozpore so zmluvou; *vojnovým zločinom* je porušenie pravidiel vedenia vojny; *zločinom proti ľudskosti* je plienenie, deportácia a iné prenasledovanie civilného obyvateľstva. Tých vojnových zločincov, ktorí svoje zločiny spáchali na území jedného štátu, štáty, ktoré sa pridali k dohode (k pôvodným trom štátom sa pridalo ďalších 19), boli povinné vydať. Maďarských politických a vojenských vodcov začali prepravovať späť do Budapešti 3. októbra 1945.

Na určenie zodpovednosti páchatel'ov vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti (dobovým, pôvodne bolševickým výrazom: proti ľudu) spáchaných počas druhej svetovej vojny – ako vo väčšine európskych štátov – aj v Maďarsku vytvorili osobitný právny inštitút, v maďarskom práve dovtedy neznáme ľudové sudy, ktoré časom neslúžili len určovaniu zodpovednosti vojnových zločincov, ale časom sa stali bežnými prostriedkami komunistickej strany na skoncovanie s politickými protivníkmi.¹⁶ Odborná literatúra uvádza odlišné údaje o počte procesov, ktoré sa viedli pre vojnové zločiny, resp. pre

¹⁵ Prednáška Mátyása Rákosiho v Moskve v júni 1945. Uverejnila Póth Piroska. Múltunk, 1999. 4. č. 199–223. Cituje Pritz Pál: A Bárdossy-per. Kossuth, Budapest, 2001. 5.

¹⁶ Dobývanie Budapešti sa ešte neskončilo, keď v januári 1945 už bol zriadený Budapeštiansky ľudový súd na čele s niekdajším vojenským sudcom, politickým chameleónom Ákosom Majorom. (K jeho menu sa viaže verejné vešanie na námestí Oktogon, kde – za absolútneho nepovšimnutia princípov deľby moci a sudcovskej nezávislosti – sa osobne a aktívne podieľal na poprave Pétera Rotyisa a Sándora Szívósa [3. februára 1945]). Do mája ľudové sudy fungovali v ďalších 23 mestách, ktoré potom fungovali až do začiatku roka 1948, potom už len šesť. Ich štruktúra je pre nás zaujímavá preto, lebo v roku 1949 aj Mindszetyho odsúdil ľudový súd. Spomedzi jeho členov piatich delegujúcich strany spojené v Maďarskom národnom fronte nezávislosti, potom časom šiesteho člena delegovala Celoštátna rada odborových organizácií, pričom títo členovia boli laici, len ministrom spravodlivosti vymenovaní predsedovia senátov museli mať právnické vzdelanie. Zloženie senátov ľudových súdov bolo teda dosť rozmanité, možno dokonca povedať, že aj v rámci nich prebiehal politický zápas. V prípade rovnosti hlasov rozhodoval názor predsedu senátu – zrejme v prospech strany, voči ktorej prechovával sympatie. Odvolacie fórum, na ktoré sa dalo obracať len v obmedzených prípadoch, bola Celoštátna rada ľudových súdov, na jej čele stál najskôr Tamás Simándi, sudca kúrie (koho neskôr zatkli a uväznili), potom Ákos Major, resp. v rokoch 1948 až 1950 (tak aj v čase Mindszetyho procesu) Béla Bojta. Oproti skoršej praxi sa zmenilo aj zastupovanie obžaloby: na ľudovom súde bol žalobcom ľudový prokurátor, na odvolacom fóre hlavný ľudový prokurátor. Samozrejme tak predsedovia senátov, ako aj prokurátori prechádzali prísnu politickú previerkou, k funkcii bolo získanie odbornej skúšky sudcu a advokáta len druhotnou podmienkou. Právne pozadie ľudových súdov tvorili predovšetkým nariadenia ministerského predsedu, ktoré zákon číslo VII. z roku 1945 povýšil na úroveň zákonov s účinnosťou od 16. septembra 1945.

zločiny proti ľudskosti. Podľa prejavu, ktorý odznel na zasadnutí parlamentu 26. januára 1949 v rokoch 1945 až 1948 ľudové súdy prejednávali celkovo 43 850 vecí, a z dovtedy ukončených takmer 39 tisíc prípadov vyniesli oslobodzujúci rozsudok v 38,8 percentách.¹⁷ Do roku 1950 sa tento počet zvýšil na 58 629 osôb. V tomto období odsúdili na smrť 477 ľudí, z nich 189 aj popravili.¹⁸ Dnes už vieme, že aj spolu s oslobodzujúcimi rozsudkami, ktoré tvorili tretinu, boli tisícky nevinných, ktorých odsúdili len preto, lebo to považovali za účelné z politického hľadiska. A aj tých, ktorých oslobodili spod obžaloby, zatkli ako nevinných na dlhé mesiace.

Poškodeným vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti je maďarský ľud. Tento „kolektívny“ charakter odôvodňovala vojna ako historická katastrofa. Ustanovil sa základný princíp, že nikto nemá právo na nezodpovedné zaobchádzanie s ľudom alebo národom, dostať ho do vojny alebo akejkoľvek inej katastrofy. Záverom ešte jedna charakteristická črta: na základe princípu verejnosti ľudové súdy uskutočňovali trestné konania pred verejnosťou a aj rozsudky vyhlasovali verejne. Toto využívali, dokonca aj zneužívali v ľudovom súdnictve. Pojednávania často pripomínali komédie, „obecenstvo“ mohlo kedykoľvek vyrušiť pojednávanie, keď vykrikovaním vyjadrilo svoje sympatie alebo nevôľu.

Kým politických a vojenských vodcov, ktorí utiekli na západ, nevydali Maďarsku, neuskutočnili ani jeden veľkolepý proces. Preto sa trestné stíhania pre vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti rozmnožili až v čase okolo volieb do národného zhromaždenia (4. novembra 1945). O tom, že kto sa dostal pred ľudové súdy, padali predovšetkým politické, niekedy stranícke rozhodnutia, najmä v prípade hlavných vojnových zločincov. Bývalých ministerských predsedov, Lászlóa Bárdossyho a potom Bélu Imrédyho Budapešťiansky ľudový súd odsúdil na smrť 3. novembra 1945, resp. o dvadsať dní neskôr.

Voči „ľudovému súdnictvu“, ktoré bolo neznáme v maďarskom trestnom práve i súdnej praxi, knieža – prímás Mindszenty protestoval u premiéra Zoltána Tildyho v rozsiahlom podaní 23. novembra 1945, v deň odsúdenia Imrédyho, pričom sa jednak odvolával na svoju povinnosť vyplývajúcu z jeho cirkevného i verejnoprávneho postavenia, ako aj na čas, ktorý sám strávil vo väznici v

¹⁷ 104. schôdza parlamentu. 26. januára 1949. In: Országgyűlési Napló, 1947. V. zväzok, 760.

¹⁸ Zinner Tibor: Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a Budapesti Népbíróságra. Budapest Főváros Levéltára Közleményei, '84. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1985. 150–151.; Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 44. – Inde sa uvádzajú odlišné údaje, napríklad podľa Ferenc Fejtőa bolo vynesených 420 rozsudkov ukladajúcich trest smrti, ale neudal, že koľko z nich vykonali. Fejtő Ferenc: A népi demokráciák története. Magvető Kiadó–Magyar Füzetek, Budapest–Párizs, 1991. 84.

Sopronkőhida,¹⁹ potom zopakujúc argumenty 31. decembra u ministra spravodlivosti Istvána Riesa. Podľa jeho argumentácie vychádzajúcej z klasického rímskeho práva trestať sa môže len na základe zákona platného v čase spáchania skutku, oproti tomu však ľudové súdy trestajú vyslovene také činy, ktoré v čase nadobudnutia platnosti právnych predpisov upravujúcich ľudové súdy už boli dokonané a v čase ich páchania neboli trestné (právne predpisy o ľudových súdoch totiž zaviedli pojem spätnej účinnosti). „...*Nikto sa nemohol držať zákona, ktorý v čase spáchania skutku neexistoval a práve preto je najväčším bezpráviím dnes stíhať kohokoľvek pre takýto skutok*” – písal. Touto konštatáciou poukázal na Achillovu pätu konaní ľudových súdov, lebo práve preto stáli pred vážnou skúškou všade v Európe sudcovia vychovaní na klasickom rímskom práve, keď mali posúdiť vojnové zločiny. V súvekej tlači, v odbornej literatúre o medzinárodnom práve sa viedli obrovské diskusie o tom, či je legálne stíhať a trestať vojnových zločincov. Ktorí to popierali, argumentovali najmä tým, čím aj Mindszenty: príslušné právne predpisy boli vytvorené až po vojne, avšak trestné ustanovenia nesmú nadobudnúť spätnú účinnosť, inak povedané, niet trestného činu bez zákona (*nullum crimen sine lege*). Iní právnici, politici a časť verejnej mienky však zastávali názor, že vojnoví zločinci porušili už aj vtedy účinné ustanovenia medzinárodného práva,²⁰ ich zodpovednosť neospravedlňuje okolnosť, že sa zákonodarstvo oneskorilo s detailnou právnou úpravou spôsobu určenia zodpovednosti. Citovaný princíp beztak zbavil platnosti medzinárodný záväzok, dohoda o prímerí, kde sa Maďarsko zaviazalo potrestať vojnových zločincov. Od existencie písomných dejín ľudstva nemali trestné činy takú hĺbku, krutosť taký stupeň, aké sa páchali v druhej svetovej vojne. Je síce možné, že v čase ich spáchania neprotirečili pozitívnemu právu, o to viac však protirečili prirodzenému právu. A to tým, čo vyznával aj Mindszenty, že popri ľudských zákonoch existujú aj normy vyššieho rádu, večné morálne zákony od prírody alebo od boha, inými slovami, vrozeným právom človeka je jeho právo na život, slobodu a vlastníctvo, a účelom štátu musí byť ochrana týchto práv. Určenie zodpovednosti vinníkov sa stretlo aj s vnímaním pravdy zo strany spoločnosti, jednoznačne ho však porušovalo odsúdenie jednoznačne nevinných, ako aj uplatňovanie hľadísk straníckej politiky.

¹⁹ PIL 274. f. 7/247. ö. e. 51–56. Pôvodný autograf; ÁBTL 3.1.9. V–700/17. 106–112 Druhopic. Jeho text uverejňuje: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I. Ed.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor. Budapest, 1992. 152–157.; novšie Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd’ halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 234–237. List napísaný Istvánovi Riesovi: ÁBTL 3.1.9. V–700/17. 117–118. Strojom písaný, autograf, s opravami dopísanými Mindszentyho rukopisom, na ňom poznámka: „S opravami na opätovný prepis strojom!” List napísaný Riesovi bol doplnený o novú myšlienku: „Je nesporné, že sa židovstvo veľa trápilo; ale namiesto uspokojovania hanebných túžob po pomste by sa už mali začať zmierovať.”

²⁰ Tak napr. dohody z 29. júla 1899 a 18. októbra 1907 o mierovom riešení medzinárodných sporov; mierovú zmluvu podpísanú 28. júna 1919 vo Versailles; Ženevskú dohodu z r. 1929 o pravidlách zaobchádzania s vojnovými zajatcami.

Mindszenty laické zloženie ľudových súdov kritizoval podložene argumentmi, lebo takto ľudové súdy otvorili pred zástupcami strán, a spolu s nimi sa do nestranného (alebo zdanlivo nestranného) sveta paragrafov dostali aj politické hľadiská. Takisto kritizoval zvýšenie premlčacej lehoty z dvadsiatich na dvadsaťšesť rokov. Neodôvodňovali to žiadne racionálne argumenty, ak len to nie, že nová politická elita pokladala celok štvrtstoročného Horthyho režimu za zodpovedný za to, že sa Maďarsko strhlo do vojny, chcela preto trestať so spätnou platnosťou až do roku 1919, do zavrnutia Republiky rád, do získania moci kontrarevolúciou. Premlčacia lehota týchto trestných činov, keďže predchádzajúci režim zabránil ich prenasledovaniu, bola stanovená dňom 21. decembra 1944, čo je slávny dátum: je to dátum vzniku Dočasnej národnej rady, a zároveň aj symbolickými narodeninami nového, povojnového Maďarska a s ním spojeného nového právneho poriadku.

Mindszenty sa osobitne venoval trestnosti členov vlády, na ktorú sa – pre absenciu novej úpravy – vzťahovali ešte ustanovenia § 32.–35. zákonného článku III. z roku 1848, resp. štatúty dvoch komôr maďarského parlamentu. Podľa nich zodpovednosť ministrov môže určiť len parlament, a nie ľudové súdy. Sú takí, ktorí v predsedoch vlád odsúdených a popravených ako vojnových zločincov videli obeť povojnových represálií. Avšak v Európe všade skúmali prípady vojnových zločincov osobitné súdy, ktoré vynášali podobne prísne rozsudky. V Maďarsku – ako sme už uviedli – popravili 189 osôb obžalovaných z vojnových zločinov, medzi nimi troch predsedov vlád – Lászlóa Bárdossyho, Bélu Imrédyho a Döme Sztójajho –, resp. Ferenc Szálasiho, „vodcu národa“. Je nápadné, že nenamietali uplatnenie spätnej platnosti zákona, neodvolávali sa na princíp *nullum crimen sine lege* (obžalovaní v norimberskom procese áno). Uplatnil sa iný princíp: *rebus sic stantibus*, čiže všetko sa má interpretovať za vlastných okolností, podľa súčasného stavu vecí, a že z dôvodu zmenených okolností právo väčšinou nasleduje nové situácie.²¹ Boli však, ktorí neuznávali príslušnosť ľudových súdov; obhajca Bárdossyho spochybnil kvalifikáciu predsedu senátu – odôvodnene.²²

Na druhostupňovom pojednávaní Lászlóa Bárdossyho dňa 28. decembra 1945 bol schválený prvostupňový rozsudok. Termín popravy stanovili na 10. januára 1946. Prímas v mene zboru biskupov po druhostupňovom rozsudku takmer okamžite, 31. decembra 1945 žiadal ľudské zaobchádzanie pre osoby, ktoré viac mesiacov väznili a stíhali pre vojnové zločiny. I keď nenapísal ani slovo

²¹ Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1948. Történelmi Szemle XXVIII (1985) 1. č. 119–140.; Pritz Pál: A Bárdossy-per. Kossuth, Budapest, 2001. 76–77.; Sipos Péter: Imrédy Béla. Elektra Kiadóház, Budapest, 2001. 129–130.

²² Major nemal jednotnú sudcovskú a advokátsku kvalifikáciu, len kvalifikáciu profesionálneho vojenského sudcu. Našiel sa však ten správny paragraf, a sťažnosť obhajcu na druhom stupni zamietli. In: Major Ákos: Népbíráskodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. Minerva Kiadó, Budapest, 1988. 236–237.

amnestia, ani menovite nikoho nevyzdvihol, po zohľadnení okolností je zrejmé, že jeho list inšpirovala vec Bárdossyho a Imrédyho, keď odvolávajúc sa aj na záujmy upokojenia verejnosti, žiadal o pozastavenie vykonávania rozsudkov.²³ Ani jeden z bývalých ministerských predsedov, ktorí boli posadení na lavicu vinníkov, nedostal milosť, len spôsob výkonu zmenili z obesenia na zastrelenie. Niekdajší „vodca národa“ nedostal ani takúto „výhodu“.²⁴

14. apríla 1946 sa v záujme generálporučika Szilárda Bakayho obrátil na anglického a zároveň aj na amerického vyslanca v ďalšom liste.²⁵ Protinemecky a protinacisticky založený generálporučík s anglosaskou orientáciou ako uznávaný podporovateľ Miklósa Horthyho organizoval vystúpenie z vojny, preto ho na jeseň r. 1944 Nemci uniesli. Až na konci vojny sa vyslobodil z Mauthausenu a mohol sa vrátiť do svojej vlasti. V dňoch 3. augusta až 8. novembra 1945 absolvoval konanie ľudového súdu zamerané na politickú previerku, pričom v druhej fáze konania sa mu podarilo presvedčiť súd o svojej nevine. Ku konaniu došlo v dôsledku činnosti Bakayho v rokoch 1942–1943, keď bol v Kyjeve veliteľom maďarských okupačných síl. Medzi jeho žalobcami figuroval aj Mátyás Rákosi, ktorý – i keď osobne Bakayho nepoznal – tvrdil, že generálporučík nielenže „pobral“ cennosti, ale kruto zaobchádzal s ukrajinskými obyvateľmi, jeho vojaci zavraždili 68 tisíc ukrajinských občanov. Rákosi vo svojom spise zaslanom komisii vykonávajúcej previerku len toľko: „v jeho osobe som sa nemýlil“ – a s tým, napriek potvrdeniu od ľudového súdu spečatil Bakayho osud.²⁶ 11. apríla 1946 Bakayho zatkli sovietske vojenské orgány. Mindszentyho list o tri dni už bol na stole anglického a amerického vyslanca,

²³ ÁBTL 3.1.9. V–700/20. 406–407. Mindszenty József levele Ries István igazságügy-miniszterhez. (List Józsefa Mindszentyho ministromi spravodlivosti Istvánovi Reisovi) Esztergom, 31. decembra 1945. Druhopolis. Uverejnil Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 253–255.

²⁴ László Bárdossyho popravili 10. januára 1946, Bélu Imrédyho 28. februára 1946, Döme Sztójayho 22. augusta 1946, „vodcu národa“ Ferenc Szálasiho 12. marca 1946. Pred vykonaním rozsudku sa museli presvedčiť o tom, či odsúdený je potrebný k medzinárodnému norimberskému procesu, alebo nie. Preto bolo nutné vyžiadať aj súhlas Spojeneckej kontrolnej komisie, podľa neho odsúdení „nie sú potrební v medzinárodnom norimberskom procese, a preto maďarská vláda môže vykonať rozsudok nad uvedenými vojnovými zločincami“. V liste boli menovite spomenutí Béla Imrédy, Ferenc Rajniss, László Budinszky a Fidél Pálffy. Magyar Országos Levéltár (Maďarský štátny archív, ďalej ako MOL) XIX–A–1–d (1. doboz), Miniszterelnökség, Tildy Zoltán miniszterelnök iratai (Spisy úradu predsedu vlády, premiéra Zoltána Tildyho), 1945–46. Szviridov altábornagy levele Tildy Zoltánhoz (list generálporučika Sviridova Zoltánovi Tildymu), Budapešť, 18. januára 1946.

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V–700/15. 16. Alvary D. F. Gascoigne, vedúci britskej politickej misie potvrdzuje doručenie listu Józsefa Mindszentyho zo dňa 14. apríla 1946 o zatknutí generála Szilárda Bakayho. Budapešť, 19. apríla 1946. Pôvodný strojom písaný čistopis v anglickom jazyku, s podpisom; ÁBTL 3.1.9. V–700/17. 141. H. F. Arthur Schoenfeld americký vyslanec potvrdzuje doručenie listov Józsefa Mindszentyho z 13. a 14. apríla 1946. Budapešť, 19. apríla 1946. Eredeti Pôvodný strojom písaný čistopis v anglickom jazyku, s podpisom. (jeho maďarský preklad tamže 140.) Schoenfeldov list okrem potvrdzovania príjmu ukrýva aj ďalšie informácie: „...je mi ľúto, že vec, na ktorú ma týmito upozorňujete, teda návrat vojnových zajatcov väznených v Sovietskom zväze a zatknutie generála Bakayho, nemôže byť predmetom intervencie zo strany ambasády. Napriek tomu som si dovolil kópie Vašich listov postúpiť generálovi Keyovi za účelom takejto intervencie podľa možnosti, nakoľko jemu prislúcha zastupovanie Spojených štátov v Spojeneckej kontrolnej komisii.“

²⁶ Rákosi Mátyás: A kievi borzalmak. 1944. március 2. In ibid.: A magyar jövőért. Szikra, Budapest, 1945. 251.

ešte predtým, ako tlač mohla referovať o tom, že „neznámi páchatelia uniesli Szilárda Bakayho”.²⁷ V tom, že správu uverejnil aj londýnsky *Times* 18. apríla 1946, pravdepodobne zohral svoju úlohu aj tento list. Avšak medzinárodný rozruch bol márný, darmo informoval amerického vyslanca o ďalšom vývoji,²⁸ darmo intervenovali aj iní, generálporučika Szilárda Bakayho sovietske vojenské orgány dňa 17. marca 1947 popravili v meste Sopron (alebo v obci Sopronkőhida). Rusi za porušenia dohody o zmierení, vylúčením tak Spojeneckej kontrolnej komisie, ako aj maďarských orgánov vyriekli a sami vykonali svoj rozsudok.²⁹ Mindszenty pochopil, že zatýkania zasiahli aj tých dôstojníkov a civilistov, ktorí boli protinemecky založení, zúčastnili sa odboja, dokonca niektorí z nich spolupracovali aj s Moskvou. Zo dňa na deň vyhlásili za fašistov osoby, ktoré v minulosti dosvedčili svoje odlišné presvedčenie za veľmi ťažkých okolností, a svojmu presvedčeniu zostali verné aj vtedy, keď to priamo ohrozovalo ich život.

Mnohí nenamietali nič proti konaniam ľudových súdov, kým brali na zodpovednosť len vojnových zločincov. Iní schvaľovali ešte aj odsúdenie konzervatívcov, maloroľníkov, ľudovcov. Ďalší potom prikyvovali, keď trestali sociálnych demokratov a komunistov – ako keby sa v morálke uplatňovala svojrázna dvojitosť: niektorých možno obesiť pre ich politické presvedčenie a iných nie. Mindszenty však nerobil rozdiely, nemal dvojitú mieru, pri posudzovaní skutkov minulosti hlásal namiesto nenávisti kresťanskú lásku. Riadil sa princípom odpustenia, nie pomsty. V justičnú prax ľudových súdov – ktorá mohla byť strednou cestou medzi uvedenými – príliš neveril.

Vojnoví zajatci, utečenci

²⁷ Magyar Nemzet (II. roč.) 84. číslo, 16. apríla 1946, 3.

²⁸ „Generálporučika Szilárda Bakayho, ktorýbol výrazne protinemecký a korektný, a od 8. októbra 1944 bol väzňom v Mauthausene z toho titulu, že istý čas bol hlavným veliteľom maďarského armádneho zboru v Rusku, Rákosi, i keď jeho skoršie obžaloby sa pred maďarskými súdmi nepotvrdili, bez akéhokoľvek právneho rámca dal Rusmi odsúdiť na smrť zastrelením. Teraz jeho vec stojí v Moskve: popravia ho, alebo bude omilostený.” National Archives and Records Administration, College Park, Maryland (ďalej ako NARA) Record Group (ďalej ako RG) 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, General Records, 1946–1963. Box 4. 1947 – 840.4. Catholic Church. List Józsefa Mindszentyho zo 6. januára 1947 americkému vyslancovi H. F. Arthur Schoenfeldovi. Originál strojom písaného čistopisu, autograf. Koncept totožného listu v maďarskom jazyku: ÁBTL 4.1. A–2004, 73–74. fol. Módszertani anyag. (Metodický maetriál) (K historickej vernosti patrí, že odvtedy, v roku 1992 príbuzní sa jednoznačne dozvedeli: Rákosi ani to nevedel, kde Rusi strážia Bakayho.)

²⁹ Generálporučika dňa 22. septembra 1992 rehabilitovali na základe ruských zákonov. Vyriekli, že stíhanie vedené proti generálporučikovi Szilárdovi Bakaymu podľa zákona Predsedníctva Generálnej rady Sovietskeho zväzu z 19. apríla 1943 pre týrania a vraždy spáchané voči civilnému obyvateľstvu okupovaných sovietskych území a zajatým partizánom, pre spustošenie, vypálenie nevinných dedín bolo neopodstatnené. V decembri r. 2006 mu bolo posmrtné udelené ocenenie „Maďarské dedičstvo” ako prvému vojakovi, ktorý po r. 1945 obetoval svoj život za Maďarsko. Udalosti spracovala: Csalló Katalin: Summum ius, summa iniuria (Vitéz Bakay Szilárd altábornagy élete). In: „Alattad a föld, föltted az ég...”. Források, módszerek és útkeresések a történetírásban. Ed.: Balogh Margit. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2010. 267–286.

Mindszenty vo svojom uvedenom prvom arcibiskupskom pastierskom liste (17. októbra 1945) sa jednak zastal odvečených, vojnových zajatcov, internovaných, a jednak argumentoval proti kolektívnym trestom nevyslovene uplatňovaným voči Nemcom žijúcim v Maďarsku. Pod deportovanými a odvečenými nechápal len tých, ktorí prežili koncentračné tábory, ale aj tých násilne vysídlených alebo dobrovoľne utekajúcich vojakov, policajtov, ministerských úradníkov, príslušníkov polovojenskej jednotky „leventék“, ktorých v posledných dňoch vojny, chrániac svoju moc, presťahovali do Rakúska ešte nilaši, avšak teraz ich zaevidovali medzi „*displaced persons*“, „*heimatlose Ausländer*“, čiže medzi osobami bez domova. Mindszenty sa snažil sledovať katolíckych Maďarov, ktorí sa v dôsledku „novodobého sťahovania národov“ roztrúsili po celom svete. V bavorskom Landshute – predbehnúc ostatných – už na jar roku 1945 začal vykonávať činnosť duševnej a kultúrnej starostlivosti bývalý „poľný kňaz“ Zoltán Kótai. Cez neho žiadal Mindszenty aj ostatných kňazov, aby udržali im zverených katolíckych veriacich pohromade, a aby v prípade potreby ich nasledovali aj do vysťahovalectva.³⁰ Maďari na úteku boli dosť osamotení, keďže ako spojenci nacistov nedostávali niektoré druhy podpôr, navyše aj tí Maďari, ktorí zostali v materskej krajine, boli odkázaní na pomoc. Od novembra 1945 pre katolíckych utečencov a vojnových zajatcov, ktorí uviazli v Nemecku a Rakúsku vytvorila Svätá stolica špeciálnu cirkevnú organizáciu, tzv. III. Vatikánsku misiu. Mindszenty sa musel zmieriť so skutočnosťou, že cirkevnú jurisdikciu nebude vykonávať on, ale arcibiskup Carlo Chiaro, vymenovaný na čelo misie ako apoštolský delegát. Referentom pre Maďarov sa stal jezuitský rehoľník Tibor P. Gallus. Pozornosť prímasa sa preto obrátila na Maďarov žijúcich na územiach neobsadených spojencami, ale časom sa udržiavanie kontaktov s nimi stalo čoraz ťažším a nakoniec aj zrušilo.³¹

Počet Maďarov, ktorí uviazli v zahraničí, zvyšovali príslušníci maďarských vojenských útvarov katapultovaných na bojiskách. Na západe sa stalo vojnovým zajatcom takmer 280 tisíc maďarských vojakov,³² kým do sovietskych zajateckých táborov sa dostal vyše dvojnásobok tohto počtu, takmer 600 tisíc maďarských osôb, pričom takmer ich tretinu tvorili civilisti, ale aj prevažná väčšina vojakov sa stala „vojnovým zajatcom“ až po skončení vojny.³³ V

³⁰ Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985. I. kötet. Európa Kiadó, Budapest, 1989. 41.

³¹ Borovi József: A szórványban élő magyar katolikusok lelkipáloszása története. Szent István Társulat, Budapest, 2000. 40–46. – Mindszenty na svojej ceste po Taliansku nedovoleným spôsobom – lebo nekonultoval vopred so székesfehérvárskym biskupom Lajosom Shvoyom, predsedom Spolku svätého Ladislava, vykonávajúceho duchovnú starostlivosť o zahraničných Maďarov – dával v cirkevných veciach úlohy rôznym osobám. Konferencia biskupského zboru dňa 2. apríla 1946 obnovila a potvrdila oprávnenie biskupa Shvoja, že len on môže schváliť zahraničnú službu kňazov a mníšok. Obmedzenie sa vzťahovalo aj na prímasa. (A magyar katolikus püspökkari tanácskozás története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Ed.: Beke Margit. Köln–Budapest, 1996. 100. 29. napirendi pont.)

³² Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza c. d. 22.; Stark Tamás: Magyarország második világháborús embervesztesége. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1989. 47–62.

³³ Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. 105–110.

ruských zajateckých táboroch v Maďarsku pritom čakali ďalšie tisíce, aby sa ich osud zlepšil. Postavenie zajatcov – nech sa dostali do amerického, francúzskeho alebo ruského tábora – bolo veľmi biedne. V záujme ich vyslobodenia Mindszenty využil všetky dostupné prostriedky počnúc obežníkmi cez káznе až po púte na vyslobodenie zajatcov. 27. októbra 1945 sa obrátil na členov Spojeneckej kontrolnej komisie, aby napomohli návrat maďarských vojnových zajatcov ešte pred príchodom zimy. O iniciatíve prímasa rokovali na svojom zasadnutí 28. novembra 1945, a keďže boli toho názoru, že sa vojnoví zajatci môžu bez problémov prísť domov, považovali všetky osobitné kroky za zbytočné. Zato však spomedzi prítomných maršal Vorošilov, predseda komisie, generálmajori William S. Key a Oliver P. Edgcumbe, vedúci americkej, resp. britskej misie vyjadrili aj ten svoj názor, že by sa príslušníci cirkvi nemali zasahovať do politických záležitostí...³⁴ Súhlas samozrejme neznamenal rýchly návrat vojnových zajatcov. Sovieti len odbili tých, ktorí vyjadrili svoje obavy, alebo protestovali, keď sľúbili návrat všetkých vojnových zajatcov do uzatvorenia mierovej zmluvy. V skutočnosti v auguste 1945 a na jeseň r. 1945 pustili na slobodu a previezli domov len chorých, práceneschopných zajatcov. Organizovaný prevoz ostatných domov sa začal až v júli 1946. Do leta toho roku Američania vyprázdňovali svoje európske tábory, v Maďarsku zatvorili viaceré sovietske tábory, ale v Sovietskom zväze koncom r. 1946 bolo ešte stále viac než 400 tisíc zajatcov. Váhavý postoj Sovietov vykresľujú zložité hľadiská: ich vlasť je v ruinách, pre stratu mnohých miliónov ľudí niet dostatok pracovnej sily, Maďari boli stranou, ktorá vojnu vypovedala, a keď sme sa časom aj stali „priateľskou krajinou“, zločin a trest aj vtedy boli živou a spravodlivou otázkou, ktorá musela byť zodpovedaná. Navyše v porovnaní s domácim obyvateľstvom vojnoví zajatci boli lepšie zásobení – vďaka ženevskej konvencii a kontrolám Červeného kríža. Teda istým historickým nastolením pravdy sa usilovali o elimináciu frustrujúceho protirečenia, že víťazní sovietski vojaci po návrate domov nemajú čo jesť, na mieste svojich domovov nachádzajú zrúcaniny, ich rodiny sa stratili... Prepraviť domov takmer desaťmiliónové vojsko nebolo ľahké ani z hľadiska logistiky, preto v rokoch 1945–46 boli na niekdajších bojiskách nielen ako okupanti, ale aj z nutnosti, v Maďarsku ich bolo asi 1–1,5 milióna. Mindszenty pozorne sledoval aj výdavky venované na zásobovanie vojska: v jednom svojom liste zaznamenal, že ročnú rámcovú sumu určenú na 1946–47 za pol roka prekročili o viac než desať miliónov, a sumy venované na zásobenie Spojeneckej kontrolnej komisie a iné reparácie za pol roka vykazovali prekročenie limitu vo výške 61 miliónov 800 tisíc forintov.)³⁵

³⁴ A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei (Zápisnice Spojeneckej kontrolnej komisie) 1945–1947. Ed.: Fejtő István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 112–113. Zápisnica zo zasadnutia 28. novembra 1945, 4. bod programu

³⁵ ÁBTL 3.1.9. V–700/10A. 420. „A megszálló Vörös Hadsereg költségelőirányzata 1946/1947. évre.” Statisztikai adatsor. (Plán nákladov okupačnej Červenej armády na rok 1946/47” Rad štatistických údajov.)

Maďarského vojnového zajatca zaujímala samozrejme jeho vlastná rodina, jeho vlastná budúcnosť. V záujme týchto ľudí s nešťastným osudom Mindszenty napísal tucty listov žiadajúcich o pomoc a detailne opisujúcich ich situáciu diplomatom anglickej i americkej vlády v Maďarsku, i keď v podstate bezvýsledne, veď na svoje prosby – ak aj v mnohých iných prípadoch – dostával len formálne odpovede.³⁶ Je jednoznačné, že otázkou vojnových zajatcov žiadna z veľmocí nechcela otvoriť ďalší front voči Sovietskemu zväzu. Mindszenty sa však nevzdával. K aktivitám ho nabádala aj skutočnosť, že otázka prerástla hľadiská zjednotenia rodín a iné humanitárne faktory, pripájali sa k nej čoraz markantnejší antikomunizmus – úrady nie náhodou vyhlásili za protisovietske a zakázali demonštrácie rodinných príslušníkov vojnových zajatcov.

Po podpísaní mierovej zmluvy, od ktorej právom dúfal vyriešenie otázky vojnových zajatcov, Mindszenty odoslal ďalšiu sériu listov. Teraz ich už neadresoval (alebo neadresoval len) diplomatom v Budapešti, ale vyšším činiteľom. „*Nech mi je dovolené v mene viac než milióna maďarských matiek, manželiek a detí požiadať predsedníctvo, aby urobilo všetko možné v záujme privezenia domov maďarských vojnových zajatcov z Ruska*” – napísal 12. mája 1947 predsedníctvu Amerického červeného kríža.³⁷ Vo svojom liste zo dňa 14. februára 1947 žiadal o pomoc pápeža Pia XII. (o čo ho dodatočne požiadala aj konferencia biskupského zboru konaná o dva týždne). Síce až po uplynutí viacerých mesiacov, ale nakoniec dostal povzbudivú odpoveď: pápež požiadal kompetentných anglosaských predstaviteľov, aby sa zaoberali otázkou vyslobodenia maďarských vojnových zajatcov, a osobitne na to upriamil pozornosť osobného zástupcu amerického prezidenta delegovaného k pápežovi.³⁸ Pre poverenca Myrona Charlesa Taylora téma nebola novinkou: jeho Mindszenty už aj osobne vyhľadal v záujme maďarských vojnových zajatcov nachádzajúcich sa v americkej zóne Nemecka, keď bol vo veci svojho vymenovania za kardinála v Ríme,³⁹ potom vo svojom liste zo 14. apríla 1947 cez neho žiadal americkú vládu, aby zakročila u Sovietov v záujme návratu maďarských vojnových zajatcov.⁴⁰ Necelé dva týždne predtým, 31. marca

³⁶ Viacere listy cituje Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. 238–241.

³⁷ ÁBTL 3.1.9. V–700/15A. 553–554. Koncept v maďarskom jazyku a jeho anglický preklad na spise s evidenčným číslom EPL 3075/1947.

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V–700/17A. 496–497. a 495. és V–700/17. 304–308. Giovanni Battista Montini vatikáni helyettes államtitkár levele Mindszenty Józsefnek (List vatikánskeho zastupujúceho štátneho tajomníka Giovanniho Battistu Montiniho). Vatikán, 22. júla 1947. Druhopolis pôvodného listu v latinčine, autograf, resp. jeho anglický preklad.

³⁹ ÁBTL 3.1.9. V–700/17A. 444. a 443. Franklin C. Gowen, Myron C. Taylor beosztottjának levele Mindszenty Józsefhez. (List Franklina C. Gowena, podriadeného Myrona C. Taylora Józsefovi Mindszenty) Rím, 2. marca 1946. Kópia pôvodného listu, autograf, resp. maďarský preklad listu. Jeho celý text uverejnili Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd’ halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 268–269.

⁴⁰ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, General Records, 1946–1963. Box 4. 1947 – 840.4. Catholic Church. H. F. Arthur Schoenfeld budapesti amerikai követ jelentése az amerikai külügyminiszternek. (Hlásenie budapeštianskeho amerického vyslanca H. F. Arthura Schoenfelda americkému ministrovi zahraničných vecí) Budapešť, 6. mája 1947

napísal Mindszenty list, v ktorom v mene maďarského biskupského zboru žiadal amerického ministra zahraničných vecí: nech dosiahne návrat maďarských vojnových zajatcov a deportovaných civilistov žijúcich za biednych podmienok, ale nech dovedy Červený kríž k nim vypraví maďarských kňazov.⁴¹ Aktivity prímasa však americká diplomacia prijala aj tentoraz s miernym oduševnením. Súhlasnú odpoveď poskytli len na duchovnú starostlivosť, teda na činnosť, ktorá spadá do „profilu“ cirkvi, vyhli sa však všetkým ostatným otázkam. Americký vyslanec v Budapešti Schoenfeld sa ani nepodľakoval za menoslov vojnových zajatcov, vrátil ho s tým, že účasť na repatriácii je mimo jeho kompetencií.⁴² Takéto zdržanlivé, ba bezcitné stanovisko nezdíeľal každý ani na samotnom veľvyslanectve. Keď po skončení svojej misie v Maďarsku Schoenfeld 1. júna 1947 odcestoval, radca Donald F. Bigelow poverený dočasným vedením ambasády akoby na uspokojenie, ale nežiadane už na druhý deň, 2. júna napísal list Mindszenty. Informoval ho v ňom o vyhlásení amerického Ministerstva zahraničných vecí spojeného s prepustením vojnových zajatcov na slobodu: *„Otázka prepustenia vojnových zajatcov na slobodu sa viackrát pertraktovala na rokovaníach Rady ministrov zahraničných vecí. Vláda Spojených štátov – súhlasne s humanitárnymi princípmi – tak pri týchto príležitostiach, ako aj v iných prípadoch dôsledne urgovala, aby sa osoby čo najskôr vrátili späť do svojich domovov. Vláda Spojených štátov bude pokračovať v úsilí vyvinutom v záujme presídlenia domov jedincov s maďarskou, resp. inou, v minulosti nepriateľskou štátnou príslušnosťou, ktorí sú dnes vo vojnovom zajatí na území Sovietskeho zväzu.“*⁴³ Avšak týmto sa v podstate vyčerpali prejavy súcitu. Parlamentné voľby v roku 1947 oživil aj aktivity maďarskej vlády; skutočne mnohých pustili domov, ale výhody z toho si odniesla komunistická strana, propaganda úspechu pripísala návrat každého vojnového zajatca k dobru Mátyása Rákosiho. Pritom sa však pustenie maďarských vojnových zajatcov zo Sovietskeho zväzu ťahalo až do roku 1956 (!). A k úplnosti obrazu patrí, že z takmer 600 tisícového stavu maďarských zajatcov sa takmer 200 tisíc osôb

⁴¹ Tamže pripojený uvedený Mindszentyho list, podľa toho sa z takmer pol milióna zajatcov vrátilo domov 16 tisíc. Údaj kniežaťa – prímasa pritom nebol presný, lebo do roku 1947 sa mohlo vrátiť domov asi 120 tisíc vojnových zajatcov.

⁴² *„Tieto menoslovy sa dostanú späť k Vám, pretože repatriácia bývalých vojnových zajatcov zo Sovietskeho zväzu je vecou, ktorá, na moje poľutovanie, v žiadnom prípade nespadá do kompetencie tohto vyslanectva. Tak viem, že o návrate týchto ľudí do svojich domovov v Maďarsku teraz rokujú poverenci dvoch príslušných vlád v Moskve.“* ÁBTL 3.1.9. V-700/17A. 492. a 490. H. F. Arthur Schoenfeld követ levele Mindszenty Józsefnek. (List budapeštianskeho vyslanca H. F. Arthura Schoenfelda Józsefovi Mindszenty) Budapešť 26. mája 1947. Druhohpis pôvodného autografu v anglickom jazyku, resp. jeho maďarský preklad. V liste je odkaz na list Józsefa Mindszentyho zo 7. mája 1947, ktorého prílohu tvoril 46-stranový menoslov vojnových zajatcov. – Na predošlý Mindszentyho list vyslanec odpovedal 1. mája 1947, kde poukázal na to, že návrh spojený s duchovnou starostlivosťou považuje za uskutočniteľný (ÁBTL 3.1.9. V-700/17A. 484.).

⁴³ ÁBTL 3.1.9. V-700/17A. 494. a 493. Donald F. Bigelow ideiglenes ügyvivő levele Mindszenty Józsefnek. (List dočasného chargé d'affaires Donalda F. Bigelowa Józsefovi Mindszenty) Budapešť 2. júna 1947. Druhohpis pôvodného listu v anglickom jazyku, podpísaný, resp. jeho maďarský preklad. (List niekoľko dní po jeho doručení nástrojmi tajných služieb získala štátna bezpečnosť: ÁBTL 3.1.8. Sz-222/3. 266.)

zmizlo, zomrelo buď v sovietskych táborech nútenej práce, alebo počas prepravy v tranzitných táborech v Rumunsku.⁴⁴

Vysídlenie Nemcov žijúcich v Maďarsku

Ich predkovia sa síce na území Uhorska usadili pred stáročiami, ale v dôsledku nálady verejnosti hľadajúcej zodpovedných za vojnové pustošenie a politického zámeru vystupňujúceho túto náladu – ako aj inde vo východnej a strednej Európe – Nemci sa stali nežiadúcimi. Keď sa front priblížil na jeseň r. 1944 k hraniciam Maďarska, sovietska armáda začala – ako reparácie v naturáliách – odvážať rádovo desaťtisíce nemeckých obyvateľov do lágrov v Sovietskom zväze, pričom tým predbehli aj príslušný sovietsky vojenský rozkaz.⁴⁵ Brutalitu realizácie im vytýkali aj vedúci predstavitelia komunistickej strany. Dohoda o dočasnom prímerí (20. januára 1945) zakotvila, že Maďarsko „internuje nemeckých štátnych príslušníkov“, čo sa vzťahovalo na tých, ktorí pre členstvo v SS a Volksbunde prišli o maďarské občianstvo, ale v praxi to neuplatňovali len v ich prípade, ale v podstate na všetkých obyvateľov so štátnou príslušnosťou maďarskou a národnosťou nemeckou.

Prvé novinové správy o vysídľovaní Nemcov z Maďarska sa objavili na jar r. 1945, ako priamy následok vtedy akceptovanej pozemkovej reformy. Problémy spojené s usadením chudobných bezzemkov, utečencov prichádzajúcich zo susedných krajín, resp Sikulov z Bukoviny jednoduchou logikou ukazovali týmto smerom ako na samozrejmé riešenie. Nariadenie o pozemkovej reforme nerozlišovalo medzi fašistickými vodcami, vojnovými zločincami a členmi Volksbundu: ich majetok mal byť jednotne skonfiškovaný. Teda uskutočnenie istého cieľa hospodárskej a sociálnej politiky, reformy majetkovej štruktúry pozemkov, sa od začiatku spájalo s požiadavkou potrestať časť nemeckej národnosti sympatizujúcej s národným socializmom. V roku 1945 potom postupne vytvorili a na čoraz väčší okruh aj rozšírili legislatívne pozadie internácie a vysídľovania. Niektorí prezieraví politici upozorňovali síce na následky: vysídlením Nemcov poskytneme právny titul a morálny základ pre susedné štáty, aby to isté spravili s Maďarmi, ktorí sa ocitli u nich. Ich slová

⁴⁴ Najnovšie spracovanie otázky vid': Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica, Budapest, 2009.

⁴⁵ Počet Nemcov odvedených na „malenkij robot“ odhadujú maďarské historické práce na 40–60 tisíc osôb, ale reálnejším sa zdá počet asi 30 tisíc, uvádzaný v najnovšom ruskom výskume.. In: B. Konaszov–A. V. Terescsuk: Berija és a „malenkij robot“. Dokumentumok Ausztria, Bulgária, Magyarország, Németország, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia polgári lakossága 1944–1945-ös internálásának történetéről. *Történelmi Szemle* XLVI (2004) 3–4. sz. 345–402. – Neblahý osud „maďarských Nemcov“ v rokoch 1945–1950 zatiaľ nebol komplexne spracovaný. Spomedzi posledných analýz vid': ZINNER Tibor: *A magyarországi németek kitelepítése. Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2004.; Bank Barbara–Óze Sándor: *A „német ügy” 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökiig*. Magyarországi Németek Országos Szövetsége, München–Budapest, 2005; Tóth Ágnes: A németek internálása a Dunántúlon, 1945–1946. In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*. Nógrád Megyei Levéltár, 1956-os Intézet, Salgótarján–Budapest, 2008. 37–52.

však neboli vyslyšané, maďarská vláda sama žiadala súhlas spojeneckých mocností k vysídleniu 200-250 tisíc Nemcov.⁴⁶ Bez toho by sa v Postupime (2. augusta 1945) neboli toľko zaoberali s Nemcami žijúcimi v Maďarsku, takto však tri veľmoci vyriekli uznesením, že okrem Poľska a Československa treba vykonať opatrenia aj v záujme presídlenia zvyšného nemeckého obyvateľstva v Maďarsku do Nemecka. Podpredseda Spojeneckej kontrolnej komisie, generálporučík Vladimír Petrovič Sviridov oznámil ministerskému predsedovi Bélovi Dálnokimu Miklósovi pokyn, podľa ktorého treba vyriešiť vysídlenie 400-450 tisíc Nemcov (teda dvojnásobku počtu uvádzaného Maďarmi).

Katolícky biskupský zbor sa už na svojej prvej povojnovej konferencii (24. mája 1945) obsiahle zaoberal s osudom maďarských Nemcov: pre tých, ktorí zostali verní štátu, žiadal primeranosť a pravdu. Vidiac prípravy na vysídlenie a nediferencovaný prístup, do svojej pozície čerstvo vymenovaný ostrihomský arcibiskup József Mindszenty napísal viacstranový list ministerskému predsedovi Bélovi Dálnokimu Miklósovi, v ktorom protestoval proti vysídleniu a kolektívnemu trestu Nemcov žijúcich v Maďarsku.⁴⁷ V tomto nezodpovedanom liste vytýkal, že orgány nerozlišujú medzi členmi Volksbundu a občanmi vernými štátu. „*Nevinné deti, chorí, starci zdieľajú osud, ktorý je ťažký aj pre vinníkov a trestancov, i keď pre nich je do určitej miery zaslúženým krížom.*” Vlast' nemôže vyobcovať žiadne, ani svoje vinné dieťa, je to aj nedôstojné pre maďarský štát, pre demokraciu, ktorá nahlas deklaruje ľudské práva – zhrnul svoje morálne stanovisko.⁴⁸ V mene katolíckeho biskupského zboru 17. novembra 1945 poslal veriacim okružný list, v ktorom s bohatým citovým zafarbením a odvolávajúc sa na svedomie a milosrdenstvo v podstate zopakoval podstatné myšlienky z listu ministerskému predsedovi, a ako protipól zodpovednosti kolektívu zdôraznil zodpovednosť jednotlivca. Poukázal na

⁴⁶ „...maďarská vláda prijala rozhodnutie, že tých Nemcov, ktorí vec Maďarska zradili a postavili sa do služieb hitlerizmu, bolo by potrebné odsunúť z územia krajiny, lebo len týmto spôsobom sa môže zabezpečiť, aby nikdy viac nemohol v krajine panovať nemecký duch a nemecký útlak. Preto maďarská vláda s úctou žiada vládu Sovietskeho zväzu, aby láskavo oznámila, či súhlasí s tým, aby Nemci, ktorí majú byť odsunutí z Maďarska, mohli byť usadení na takom území Nemecka, ktoré je okupované silami Sovietskeho zväzu. Pre informáciu maďarská vláda oznamuje, že jedná sa o takmer 200-250.000 takýchto fašistických Nemcov.” Podľa dôvetku pripojeného k listu ešte v liste napísanom vyslancovi Puškinovi 16. mája 1945 uviedli, že počet Nemcov žijúcich v Maďarsku je asi 500 tisíc, ale podľa ministra vnútra Ferencu Erdeiho 300 Nemcov je určených na vysídlenie ako bývalí členovia Volksbundu. MOL XIX–J–1–a–II–28–41/res/Be–1945. Külügyminisztérium, Béke-előkészítő osztály iratai, 14. doboz. Szóbeli jegyzék a Szovjetunió kormányának, Budapest, 1945. május 26. (Spisy oddelenia prípravy mieru Ministerstva zahraničných vecí, Verbálna nóta vláde Sovietskeho zväzu, 26. mája 1945)

⁴⁷ MOL XIX–J–1–a–II–28–4001/1945. 629–631. és 632. Külügyminisztérium, Béke-előkészítő osztály iratai, 14. doboz. Mindszenty József hercegprímás levele dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz. Budapest, 1945. október 10. (List primása Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Bélovi Dálnokimu Miklósovi. Budapešť, 10. októbra 1945)

⁴⁸ PIL 274. f. 7/247. ö. e. 357–360. fol.; Primási Levéltár, Esztergom (Primaciálny archív v Ostrihome, ďalej ako EPL) 4001/1945; ÁBTL 3.1.9. V–700/17. 95–101. Úplné znenie uverejnili Békés Csaba–Tóth Ágnes: „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk...” Mindszenty József levelei a hazai németiség ügyében. Forrás XXIII (1991) 7. sz. 56–59.; novšie: Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 218–224.

tisícročnú ochotu maďarského národa prijať medzi seba iných, že bol schopný – zrejme vedený ekonomickými záujmami – spolu žiť s cudzími národmi: „*Ak by trestali len vinníkov, mlčali by sme, ale kvalifikujú za priateľov zla a odstraňujú takých, ktorých vinu nedokázali, dokonca im kladú za vinu také veci, ktoré im podľa prirodzeného práva prináležia, napr. materinský jazyk. [...] Okolo menšín vyznačila našu cestu múdrosť svätého Štefana, respektíve aj dnes v nás žije povznášajúce vedomie, že v krajine obývanej národnosťami môže byť na mieste len láska, vzájomné porozumenie a úcta.*”⁴⁹ 28. novembra napísal ďalší list Spojeneckej kontrolnej komisii v záujme Maďarov s nemeckými menami odvezených na východ – na tento dostal odpoveď z maďarského Ministerstva zahraničných vecí a podľa nej vyslancovi v Moskve už dali pokyn, aby konal v záujme prepustenia odvezených domov.⁵⁰ Rukolapným výsledkom predsa nevedel pomôcť nemecky hovoriacemu obyvateľstvu, nech bolo verné alebo neverné maďarskému štátu. Po nepremyslených prípravách 22. decembra 1945 členovia vlády hlasovali jednotlivo a prevažnou väčšinou schválili vládne nariadenie (12.330/1945. M. E.) o presídlení nemeckého obyvateľstva do Nemecka, ktoré napriek predchádzajúcemu odmietavému stanovisku vlády už bolo založené na princípe kolektívnej viny. Právny predpis zakotvil presídlenie všetkých občanov, ktorí sa pri poslednom sčítaní obyvateľstva (1941) hlásili k nemeckej národnosti, alebo ich materinský jazyk bol nemecký, ďalej ktorí boli členmi Volksbundu alebo niektorého ozbrojeného nemeckého útvaru (SS). Čo počas dvestoročného pobytu v Uhorsku a Maďarsku nadobudli generácie maďarských Nemcov, museli teraz opustiť a boli nútení nájsť si staronový domov.

Tlač, verejná mienka aj politika komentovala toto nariadenie, resp. jeho predpokladané právne, morálne a praktické dôsledky v rozličných tónoch. Niektorí hovorili o historickom skutku a hrdo sa vystatovali, iní utišovali svoje vedomie viny s odvolaním sa na veľký počet neuspokojných čakateľov na pozemok alebo na záväzky zakotvené v medzinárodnej zmluve. Mindszenty po schválení nariadenia (ale ešte tri dni pred jeho vyhlásením, teda vo fáze, kedy sa ešte mohlo stiahnuť alebo odložiť), 26. decembra 1945 napísal ďalší list ministerskému predsedovi Zoltánovi Tildimu, v ktorom ostrejšie odsúdil vysídlenie a série prehmatov ako kedykoľvek predtým, pričom uvádzal konkrétne prípady.⁵¹ Nezostal sám, keď ducha nariadenia prirovnal k

⁴⁹ MOL XIX-J-1-a-II-28-4529-7/1946. Külügyminisztérium, Béke-előkészítő osztály iratai, 14. doboz. Mindszenty József hercegprímás körlevele a püspöki kar nevében, Esztergom, 1945. október 17. (MZV, spisy Oddelenia prípravy mieru, 14. krabica, okružný list prímasa Mindszentyho v mene biskupského zboru, Ostrihom, 17. októbra 1945)

⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 28-30. Mindszenty József 1945. november 28-ai keltezésű kézírásos fogalmazványa, illetve az erre kapott 1945. december 11-ei válasz. (Rukopisný koncept Józsefa Mindszentyho z 28. novembra 1945, resp. odpoveď naň z 11. decembra 1945.) Podľa Mindszentyho listu odpravili na východ 12-15 tisíc mužov a žien.

⁵¹ MOL XIX-J-1-a-II-28-4529-7/1946. Külügyminisztérium, Béke-előkészítő osztály iratai, 14. doboz. Mindszenty József hercegprímás levele Tildy Zoltán miniszterelnökhöz, Esztergom, 1945. december 26. (MZV,

neľudskosti protižidovských opatrení, okrem iných napísal list s podobným obsahom aj evanjelický biskup Béla Kapi. Po vyhlásení nariadenia, v posledný deň roka sa opäť obrátil listom na ministerského predsedu, v ktorom žiadal, aby vysídľovanie bolo prerušené aspoň na zimné mesiace. Teraz dostal odpoveď, i keď negatívnu. Tildy svoju nemohúcnosť odôvodnil tak, že vysídlenia treba dokončiť do júla 1946, preto ich nemôže prerušiť, sľúbil však ľudské zaobchádzanie.⁵² Mindszenty nemal na výber, povolil, aby dušpastieri nemecky hovoriacich obcí – ak si želajú – mohli odísť so svojimi veriacimi do Nemecka, ale nevyzýval ich k tomu a nemohol im to uložiť ani ako povinnosť.⁵³ Vieme doložiť, že rozpoznal: nariadenie o vysídlení môže byť vzorom a precedensom na konanie proti Maďarom žijúcim v susedných štátoch a – snáď ako jediný v skromnom kruhu protestujúcich – prezrel aj tú lakomosť, ktorej padli za obeť mnohé zámožné švábske rodiny, ktoré sa na zoznam osôb určených na vysídlenie dostali výlučne len pre svoj majetok vhodný na konfiškáciu. „*Smutné na celej veci je, že je to honba za majetkom, vďaka je aj vedľajšia. Veľkí zločinci, ak niet majetku, zostanú. Ale ak má pekný dom, mlyn, hostinec, pozemok, včelín, ovocný sad, zvieratá – bez obvinenia, alebo prinajmenšom bez dokázania viny bude prinútený k vysídleniu. Právny poriadok sa prevráti pre niektorých chamtivcov – menšinových mocipánov*” – skonštatoval v jednom svojom liste.⁵⁴

Prvé vozne opustili Budaörs 19. januára 1946. V priebehu šiestich mesiacov vysídlili 120 tisíc osôb nemeckej národnosti. Mindszenty aj počas toho pravidelne naliehal na kompetentné úrady protestujúc proti opatreniam, ktoré postihovali aj celé obce, resp. v záujme nespravodlivo trestaných a bezmocných ľudí. V máji roku 1946 prosil o účastnú priazeň viedenského kardinála Theodora Innitzera a mníchovského kardinála Michaela Faulhabera, lebo „Nemci vyhnaní z Maďarska naše národy skôr spájajú”.⁵⁵ Medzi júlom a novembrom 1946 na dôraznú žiadosť amerických vojenských orgánov, ale aj pre konflikty straníckych záujmov, bolo vysídľovanie prechodne zastavené. Pokračovalo však presídľovanie v rámci krajiny. Československo-maďarská dohoda o výmene obyvateľstva podpísaná začiatkom roka (27. februára 1946) beztak priniesla

spisy Oddelenia prípravy mieru, 14. krabica, list primasa Mindszentyho ministerskému predsedovi Zoltánovi Tildymu. Strojom písaný druhopis ministrovi zahraničných vecí Jánosovi Gyöngyösimu. V úplnom znení ho uverejnili: Békés Csaba–Tóth Ágnes: „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk...” Mindszenty József levelei a hazai németiség ügyében. *Forrás* XXIII (1991) č. 7. 59–60.

⁵² Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 1993. 110–111.

⁵³ Szombathelyi Püspöki Levéltár 132/1946. Mindszenty József bíboros hercegprímás, esztergomi érsek aláírásával 1946. január 8-án kelt körlevél a püspökökhöz. (Biskupský archív, Szombathely, okružný list s podpisom kardinála primasa, ostrihomského arcibiskupa Mindszentyho z 8. januára 1946 biskupom.)

⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 26. Mindszenty József levele Arthur Schoenfeld amerikai követnek. Esztergom, 1947. március 24. (List Józsefa Mindszentyho americkému vyslancovi Arthurovi Schoenfeldovi. Ostrihom, 24. marca 1947)

⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V–700/15A. 540. Mindszenty József hiányosan fennmaradt levelének utolsó oldala. Esztergom, 1946. május 8. (Posledná strana neúplne zachovaného listu Józsefa Mindszentyho. Ostrihom, 8. mája 1946) Po latinsky tamže: V–700/10A. podľa číslovania vpravo dole: 329–330.)

nové hľadisko do celého procesu vysídľovania: bolo nutné zabezpečiť miesto pre Maďarov z južného Slovenska.

Pre Maďarov na Slovensku

Kolektívny trest pre etnickú menšinu bol nákazlivou chorobou v strednej Európe. Avšak československý štátny aparát sa voči maďarskej menšine neusiloval len o skladanie účtov, ale v záujme vytvorenia „čistého národného štátu“ o úplnú likvidáciu. Od jari, leta 1945 prichádzali rad radom opatrenia, ktorú príslušníkov menšiny zbavovali svojich práv. Prepúšťania, preberanie bytov, internácie obyvateľov maďarskej národnosti nadobudli masový charakter. O jesene 1945 zaviedli nútené verejné práce, ktoré sa do konca decembra dotkli desaťtisíc Maďarov. Úzkoprsá menšinová politika Uhorského kráľovstva sa vypomstila. Aj v medzivojnovom Maďarsku zostali prázdny sľubmi reformy menšinovej politiky, ktoré mali nadväzovať na uskutočnené prvky územnej revízie, i keď boli viaceré správne iniciatívy. Spomedzi členov katolíckeho kléru na zámery etnického usporiadania v nástupníckych štátoch ako prvý upozornil kaločský arcibiskup József Grósz: 29. apríla 1945 požiadal o pomoc ministra vnútra Ferenc Erdeiho, aby spojenecké mocnosti neuplatnili „neľudskú nemeckú myšlienku vysídľovania a presídľovania“, a to isté zopakovala aj prvá povojnová konferencia biskupského zboru.⁵⁶ Mindszenty ešte ako veszprémsky biskup žiadal slovenský biskupský zbor, aby vystúpil proti prenasledovaniu Maďarov žijúcich v Československu, avšak odpoveď na svoj list nedostal.⁵⁷ 7. októbra 1945, v deň svojej arcibiskupskej inaugurácie napísal vedúcemu amerckej misie, H. F. Arthurovi Schoenfeldovi o prenasledovaní a potupe Maďarov, ktorí sa dostali do Československa. Ako riešenie navrhoval korekciu hraníc, nie však referendum, ktoré v dejinách diplomacie už uplatnili, vedelo sa teda, že je zmanipulovateľné. „...*Už je jednoznačné, že toto [t.j. elimináciu protimaďarských nálad – Ma. B.] môžeme usporiadať uspokojuivo len takou modifikáciou maďarských hraníc, ktorá vyhovuje želaniam Maďarov, žijúcich tu v jednom bloku už stáročia. Československá vláda skreslí výsledky referenda a pravdepodobne vyženie Maďarov z ich terajšieho bydliska. Som si istý, že vláda Vašej excelencie aj doteraz urobila veľa pre pravdu a záujmy maďarského národa, ale opätovne orodujem u Vašej Excelencii, aby ste vykonali kroky, ktoré odstránia škody spôsobené nezákonnými opatreniami porušujúcimi ľudské práva*

⁵⁶ MOL XIX–J–1–a–II–28–4001/1945. 629–631. és 632. Külügyminisztérium, Béke-előkészítő osztály iratai, 14. doboz. Grósz József kalocsai-bácsi érsek levele Erdei Ferenc belügyminiszterhez, Kalocsa, 1945. április 29. (MZV, spisy Oddelenia prípravy mieru, 14. krabica, list kaločsko-báčskeho arcibiskupa J. Grósza ministromi vnútra Ferencovi Erdeim, Kalocsa, 29. apríla 1945). Strojom písaný druhopis; *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*. Ed.: BEKE Margit. Köln–Budapest, 1996. Az 1945. május 24-ére összehívott püspökkari értekezlet jegyzőkönyve, 4. napirendi pont. (Zápisnica z porady biskupského zboru zvolanej na 24. mája 1945, bod 4 denného poriadku)

⁵⁷ Mindszenty J.: Emlékirataim c. d. 145.; Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948. Kalligram, Pozsony, 2007. 70.

a poskytnú odškodné za ne.”⁵⁸ Odpoveď vyslanca nepoznáme, ale – v zrkadle jeho iných listov a zahraničnej politiky jeho vlády – sotva mohla byť viac ako pár zdovrilostných riadkov o obdržaní listu. 20. novembra 1945 maďarský minister zahraničných vecí napísal trom členom Spojeneckej kontrolnej komisie dlhé memorandum. Jeho štýl nebol o nič menej pohoršený a surový, než ktorýkoľvek z portestov prímasa. Politiku československej vlády označil za neľudskú a načrtol paralelu s protižidovskými postupmi nacistického Nemecka.⁵⁹ Mindszenty vo svojom liste zo 16. januára 1946 podčiarkol, že „*čo sa zo strany Čechov deje, to nie sú ľudské práva, to je najpodlejší nemecký fašizmus a určite nevzbudí náklonnosť anglosaských mocností*”.⁶⁰

K československo-maďarskej dohode o výmene obyvateľstva, podpísanej v Prahe 27. februára 1946 viedla značne hrboľatá cesta.⁶¹ Na mierových rokovaníach na jeseň 1946 v Paríži sa Angličania a Američania zdržali diskusie o výmene obyvateľstva, a vysporiadanie spornej otázky zverili dvom rozhádaným stranám. Strany teda boli nútené zasadiť sa za rokovací stôl, a nakoniec sa dohodli, že československá vláda môže prísdiť do Maďarska Maďarov v počte, v akom sa na dobrovoľné presídlenie do Československa prihlásia Slováci z Maďarska. Ak zohľadníme údaje zo sčítania ľudu, mohlo to znamenať presídlenie celkom 104 819 Slovákov z Maďarska. Okrem toho sa Československo zaviazalo pozastaviť konfiškácie a vyplácať pozastavené platy a dôchodky. Tieto podmienky československá vláda nesplnila, dokonca v ešte väčšom rozsahu pokračovala vo vyvlastňovaní. Maďarská vláda sa z titulu meších vojnových zločincov zaviazala jednostranne prijať 1000 osôb. Pritom československá strana počet väčších vojnových zločincov odhadovala v čase ratifikácie zmluvy (14. mája 1946) len v počte okolo 5-6 osôb, kým v čase vykonávania zmluvy už hovorila o desaťnásobku (50-60 osobách). Maďarská vláda sa nakoniec zaviazala, že okrem obyvateľstva určeného na výmenu prijme ďalších asi 1050-1060 osôb, ktoré boli evidované ako vojnoví zločinci. Tento

⁵⁸ „...It is now evident that this can be satisfactorily settled only by adjusting the border to Hungary in accordance with the desire of the Hungarians living there in a solid group for centuries. The Czechoslovak Government will the result of the plebiscit make smaller, therefor, certainly, persecute and expell now the Hungarians from this territory. I feel sure, that Your Excellency's Government already up to the present made much in the cause of truth and particularly in the interests of the Hungarian People, but I beg Your Excellency again, that You take steps, that the measures which injure people's rights and are unlawful be urgently remedies and that suitable reparations be made.” NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Mission. Box 65. 1945 – 840.0–840.7. Catholic Church. Eredeti angol nyelvű levél, Mindszenty József aláírásával, Esztergom, 1945. október 7.

⁵⁹ ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 23–27.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 39. Mindszenty József 4560/1945. sz. levele H. F. Arthur Schoenfeldnek, a budapesti amerikai politikai misszió vezetőjének. Esztergom, 1946. január 16. (List Józsefá Mindszentyho č. 4560/1945 H. F. Arthurovi Schoenefeldovi, vedúcemu americkej politickej misie v Budapešti) Úplný text uverejnil Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 258–261.

⁶¹ Skúmanie udalostí z viacerých pohľadov vid': Otthontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulóján. Ed.: Molnár Imre–Szarka László. MTA Kisebbségkutató Intézete–Keckés László Társaság, Komárom, 2007.

počet náhle vzrástol v auguste 1946: príslušné československé orgány počítali s vyše 20000, spolu s ich rodinnými príslušníkmi so 76 000 maďarskými vojnovými zločincami, ktorých bolo treba prijať ponad kvótu výmeny obyvateľstva. Na parížskych mierových rokovaníach poverenci veľmocí súhlasili s výmenou obyvateľstva v medziach pražskej dohody, ale nedali súhlas na vyhnanie ďalších 200 tisíc Maďarov. Maďarská vláda pritom vyhlásila, že je pripravená začať rokovania o tejto otázke.

Počas vykonávania dohody československá strana našla mnohé výhovorky. Rýchlo sa ozrejmil aj šovinistický zámer, podľa ktorého pozdĺž veľtoku Dunaja chceli na miesto vysídlených Maďarov usadiť súvislé slovenské masy, aby takýmto spôsobom narušili kontinuitu maďarského obyvateľstva na južnom Slovensku. Začali sa procesy proti kompletným, dedinám z titulu vojnovnej zločinnosti, za zámienku stačilo, ak sa niekto na verejnosti tešil z príchodu maďarských vojsk v roku 1938, alebo bol členom Maďarskej strany, prípadne sa počas predošlého sčítania obyvateľstva hlásil k Maďarom. „Slováci zaobchádzajú s Maďarmi ako zaobchádzali v 1944. roku so Židmi” – zopakoval svoje trpké konštatovanie Mindszenty vo svojom liste anglickému ministrovi zahraničných vecí Ernestovi Bevinovi z 29. apríla 1946. Primárne žiadal o zrušenie účinnosti dohody o výmene obyvateľstva „s príchutou slovansko-ruskej ideológie”, samozrejme beznádejne. Jeho hlavným argumentom bola 1028 ročná minulosť maďarskej komunity, ktorá v počte takmer sedemstotisíc osôb žila na území južného Slovenska v jednom bloku. Vo svojom liste Benešovu politiku (zákaz používania maďarského jazyka, zhabanie pôdy Maďarov, mnohých vrhli do väzenia alebo internačných táborov, iných odvliekli na nútené práce do Čiech a na Moravu, takisto zaobchádzali aj s maďarsky hovoriacimi Židmi) označil za žalostnú. Podrobne odhalil znaky propagandy, ktorá sa nevyhýbala ani vydieraniu či zavádzaniu, ako aj cielené analýzy priezvisk, v zmysle ktorých každého, kto medzi svojimi predkami mal aspoň jedného so slovenským priezviskom, postavili pred krutú voľbu: slovenské občianstvo alebo vyhnanie. Rozširovali správy, že kto prijme slovenské občianstvo, bude odškodnený. Vlast' a peniaze na jednej strane, prirodzené práva a zastrašovanie na strane druhej... Mindszentyho vízie predpovedali istý zánik celkovo vyše milióna Maďarov žijúcich na Slovensku, kým celý svet hovoril o uplatňovaní ľudských práv. Jeho konklúzia: Maďarov na južnom Slovensku možno zachrániť len tým, ak veľmoci neuznajú platnosť pražskej dohody a toto územie pripoja naspäť k Maďarsku. A na tomto bode sa v Mindszentyho argumentácii objavuje nový prvok: vyjadrenie podpory pre územné a entické krivdy Maďarov by bolo rovnocenné s podporou pre maďarské politické sily sympatizujúce so Západom, čím by sa podľa jeho názoru dalo vyhnúť kompletnej sovielizácii.⁶² Ak aj boli anglosaskí politici sympatizujúci s touto

⁶² „Ak sa tak nestane a maďarský živel je vystavený istému zániku, slovanská zóna sa v Európe dostane po líniu Berlín – Terst. Maďarsko prinútené k nemohúcnosti a početne menšie Rumunsko budú tvoriť len ubúdajúci

myšlienkou, ich podpora bola málo výrazná na to, aby sa na mierových rokovaníach neuplatnila vôľa Moskvy. Tieto hľadiská zrejme nepokladali za prioritu ani v Londýne, ani vo Washingtone.

Aj nápravu ďalších krívd vyplývajúcich z dohody očakávali všetky veľmoci od dvoch zainteresovaných štátov – ktoré však neboli rovnocenné: jeden bol víťazom, druhý porazeným – darmo prichádzali zo všetkých strán žiadosti s opačným obsahom. József Mindszenty sa snažil celou svojou autoritou, s nepretržitým elánom zastupovať záujmy Maďarov v Československu na všetkých fórach. Svoj názor vyjadril aj v pamätnom spise, ktorý zaslal predstaviteľom veľmocí 23. júla 1946 – štyri dni pred začiatkom mierových rokovaní. Odsúdil trianonský mierový diktát, a vyjadril nádej, že vtedy spáchaná nespravodlivosť bude korigovaná na parížskych mierových rokovaníach, totiž iba to by slúžilo politickej stabilite strednej Európy. Bol toho názoru, že jazykovú a kultúrnu ochranu menšín v medzivojnovom období dokázala vykonávať iba cirkev.⁶³

V archívoch sa zachoval aj koncept listu, ktorý – ako na to poukazuje adresát – mienil poslať prezidentovi Spojených štátov a anglickému kráľovi Jurajovi VI., bezprostredne pred začatím mierových rokovaní „ako prvý kňaz Maďarska“, aby sa nezopakovali chyby trianonského mieru“. Presne uviedol vytúžené – navrhované – želané štátne hranice: pri juhoslovansko-maďarskej hranici „si prosíme navrátenie územia Medzimuria medzi riekami Dráva a Mura a územia pri sútoku Dunaja a Drávy“, hranicou by mal byť Ferenczov kanál, maďarské obce na ľavom brehu Tisy by sa mali pripojiť späť k Maďarsku; československo-maďarská hranica má byť totožná s líniou viedenskej arbitráže, s drobnými korekciami pri Šuranoch, resp. Nitre, pri rusínsko-maďarskej hranici „žiadame späť líniu Mukačevo – Berehovo – Veľká Sevľuš - Koroleve južne od Užhorodu, ktorá je obývaná Maďarmi“, nakoniec rumunsko-maďarská hranica sa má tiahnuť po línii a) rieka Mureš – Arad – Salonta – Oradea, b) rozšíreného koridoru do Sikulska, c) „v Sikulsku hranica vo všeobecnosti podľa našej žiadosti je zhodná s hranicou z anulovanej viedenskej arbitráže“, d) od Veľkej Bane (resp. od Cavníc) až po Sighetu Marmatiei, odkiaľ by hranicou mala byť

ostrov v slovanskom mori. Dnes má Moskva v ruke vlajku bolševizmu, ale ak aj súčasný ideologický prúd nedosiahne svoj cieľ, bude sa bez prekážok pokračovať v expanzii slovanského prvku západným smerom. Moskva je dostatočne obozretná, a tento fakt nespomína. Ale menšie slovenské a juhoslovanské noviny jasajú nad tým, že – ako výsledok poslednej vojny – sa slovanská moc tiahne od Vladivostoku po Terst a vážne ohrozuje vládu západných národov.“ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 434. Mindszenty József levele Ernest Bevin angol külügyminiszternek. Esztergom, 1946. április 29. (List Józsefa Mindszentyho anglickému ministrovi zahraničných vecí Ernestovi Bevinovi) Koncept písaný rukopisom tajomníka primasa Andrása Zakara (úplné znenie listu vid' na stranách 429–434; po anglicky na stranách 435–438.). List, ako aj celý okruh otázok analyzuje: Janek István: Mindszenty József tevékenysége a felvidéki magyarok megmentéséért 1945–1947 között. Századok CXLII (2008) 1. č. 153–181.

⁶³ Mindszenty okmánytár. Pásztorlevelek, beszédek, nyilatkozatok. Ed.: Vecsey József. I. zväzok. Mníchov, 1957. 219.

rieka Tisa, až po Koroleve.⁶⁴ Je otázne, či tento list Mindszenty poslal. Jeho obsah je logickým dôsledkom vyššie uvedených, a jeho myšlienkový svet verne znázorňuje aj vtedy, ak zostal len vo forme konceptu. Nemal menej na zreteli, než záchranu maďarskej vlasti. Ním navrhnuté hranice – nech bolo územie akokoľvek obývané Maďarmi – nemohli slúžiť za reálny základ rokovania porazenej krajiny. Mindszenty – ako to dokladajú mnohé detaily jeho listov – bol pomerne znalý denných udalostí svetovej a domácej politiky, nemohol však dovidieť za kulisy. Takto nepoznal, alebo nezobral do úvahy hľadiská, ktoré Rada ministrov zahraničných vecí schválila už v septembri r. 1945, keď Angličania a Američania spolu s Rusmi schválili opätovné nastolenie hraníc z roku 1938, spreď prvej viedenskej arbitráže. Avšak v otázke maďarsko-rumunských hraníc dve anglosaské mocnosti určitý čas ešte zvažovali, či menšiu, prevažne Maďarmi obývanú časť severného Sedmohradska, v línii Satu Mare – Carei – Oradea nepripojiť k Maďarsku. V apríli 1946 však maďarskej vládnej delegácii, ktorá rokovala v Moskve, vyriekli verdikt: maďarské požiadavky nemajú žiadne opodstatnenie ani voči Československu, ani voči Rumunsku. Mierové rokovania prebiehali od 27. júla do 18. októbra 1946, a diskusie o maďarskej mierovej zmluve sa členovia maďarskej delegácie ani nemohli zúčastniť. Túžby sa nenaplnili, Maďarsko spomedzi porazených krajín dopadlo najhoršie, a muselo sa s konečnou platnosťou zriecť tých – vôbec nie neodôvodnených – úprav hraníc, ktoré mu boli udelené počas dvoch viedenských arbitráží (2. novembra 1938, resp. 30. augusta 1940), dokonca – z urbanistických, alebo skôr strategických a vojenských dôvodov – pripojili ďalšie tri obce v okolí Bratislavy k Československu. Jediná otázka, v ktorej veľmoci vyšli Maďarom v ústrety: nedovolili, ako podobne k Nemcom žijúcim v Čechách jednostranne vysídliť Maďarov, ktorí na Slovensku žili v jednom bloku. Britský minister zahraničných vecí Bevin v júni r. 1946 jednoznačne vyhlásil československému ministrovi zahraničných vecí Jánovi Masarykovi, že podľa jeho vlády by vysídlenie maďarského obyvateľstva zo Slovenska nebolo možné zosúladiť s Chartou OSN, neskôr počas mierových rokovaní to britský delegát aj dôrazne predotrel. Briti by boli schválili pražské predstavy len spolu s územnými ústupkami.

Čo sa týkalo výmeny obyvateľstva, aj napriek výraznej československej agitácii sa chcelo presídliť menej ľudí, než koľkých Maďarov sa chceli na Slovensku zbaviť. Vyvolalo verejné pobúrenie, keď sa v lete 1946 rozšírila správa o očakávanom jednostrannom vysídlení 200 tisíc Maďarov a tom, že takmer 300 tisíc Maďarov, ktorí zostávajú v Československu, čaká násilná reslovakizácia. A keďže k plánu československá vláda nedostala súhlas veľmocí, eliminácia maďarských blokov však zostala pevným predsavzatím, od konca septembra, začiatku októbra 1946 začala deportovať desiatky tisíce Maďarov do

⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 223–224. Strojom písaný koncept. Bez dátumu.

vyprázdnených obcí v Česku, ktoré predtým obývali Nemci. Právnym základom takéhoto postupu bolo iba prezidentské nariadenie o povinných verejnoprospešných prácach, avšak namiesto prác sa skôr jednalo o násilné presídľovanie Maďarov zbavených akejkoľvek opory, o deportácie, ktoré zničili ich dovtedajší život. Opatreniam, ktoré porušovali body obojstrannej dohody očakávanej veľmocmi, sa prímás venoval vo viacerých svojich listoch, napríklad v liste maďarskému ministerskému predsedovi z 18. októbra 1946, v listoch maďarskému, anglickému a americkému ministrovi zahraničných vecí z 23. októbra, resp. v liste budapeštianskemu americkému vyslancovi z 22. novembra (pričom nie je vylúčené, že tento posledný napísal na základe požiadania niektorých kompetentných členov maďarskej vlády). S dátumom 28. októbra adresoval obežný list „biskupom Maďarského kráľovstva”. Osem mesiacov po vyhlásení republiky je uvedená štátna forma čudná a výrečná – i keď ju uvádzal v latinčine...⁶⁵ Provokácia alebo vierohodný dokument? Vzhľadom na jeho výskyt určite to druhé. Jeho obsah je vtedy ešte možno nezvyčajne ostrý, ale vidíme v ňom zvraty a argumenty, ktoré sa budú vyskytovať aj neskôr. Slovákov netajane označuje za pokrytco, veď na nabádanie Hitlera práve oni stáli na čele prenasledovania Židov, a teraz predsa vynášajú rozsudky.

V záujme na pospas osudu vydaných Maďarov zo Slovenska koncom novembra 1946 Mindszenty poslal telegram newyorskému arcibiskupovi Francisovi Josefovi Spellmanovi, resp. londýnskemu arcibiskupovi Bernardovi Williamovi Griffinovi: „Československé orgány začali neľudskými prostriedkami jednostranne riešiť otázku Maďarov na Slovensku preto, aby vytvorili fait accompli [nezmeniteľnú situáciu – Ma. B.]. Predovšetkým chcú zrušiť etnickú súvislosť maďarských krajov na juhu Slovenska s Maďarskom. Preto 17. novembra začali pravidelnú deportáciu obyvateľstva maďarských obcí spôsobom podobným deprotáciám vykonávaným fašistami.”⁶⁶ Aj na vlastné oči

⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 7-8., 9-10.; 152-157. és 160-162. Maďarský preklad obežného listu, resp. jeho latinské znenie v kratšej i dlhšej verzii. Na základe exemplára nachádzajúceho sa v krabici XIX-J-1-j 35. MOL publikoval Tamáska Péter: Mindszenty bíboros és a németek kitelepítése. Regio – Kisebbségtudományi Szemle III (1992) č. 3. p. 204-207. On uvádza ako dátum obežného listu 26. október 1946, správny je však 28. október 1946. Skutočnosť, že jeho obsahu pripisovali veľký význam, dokladá, že jeden jeho exemplár – s pôvodným podpisom Józsefa Mindszentyho – sa nachádza aj v Historickom archíve parížskeho arcibiskupstva (Archives Historiques de l'Archevêché de Paris) v hrubom zväzku spisov s neočíslovanými stranami v krabici „9 K 2 5 Hongrie”.

⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 173-178. Mindszenty József táviratának szövege B. Griffin érseknek, Tardini vatikáni helyettes államtitkárnak, Spellman bíborosnak. Esztergom, 1946. [hónap és nap nélkül] (Text telegramu Józsefa Mindszentyho arcibiskupovi B. Griffinovi, námestníkovi štátneho tajomníka vo Vatikáne Tardinimu, kardinálovi Spellmanovi. Ostrihom, 1946 [bez mesiaca a dňa]). – Tardiniho odpoveď vid' tamže 217-218. Mesto Vatikán, 15. decembra 1946. – Text telegramu prostriedkami tajnej služby získala štátna bezpečnosť už pri jeho podaní: ÁBTL 3.1.8. Sz-222/3. 123. Külföldi táviratok. Budapest, 1946. november 23. (Zahraničné telegramy. Budapešť, 23. novembra 1946) – Poučný príklad o tom, že väčšinou ako málo boli efektívne Mindszentyho listy: slovenské *Katolícke Noviny* vo svojom čísle z 27. októbra 1946 uverejnili nasledujúce vyhlásenie kardinála Spellmana: *Myslím si, že dejiny, tradície a česť slovenského národa sú jedným z najveľbejších kapitol dejín sveta. Skutočne ťažko nachádzame v dejinách národ, ktorý bol viac než tisíc rokov zbavený svojej národnej slobody a vydaný svojvôli cudzieho útlaku.* Mindszenty nechcel uveriť, že toto vyhlásenie poskytol Spellman, preto žiadal jeho vyvrátenie. O odpovedi nevieme, ale pokladáme za pravdepodobné, že typickú vetu slovenskej

sa chcel presvedčiť o situácii, preto sa obrátil so žiadosťou na československé orgány, aby mu umožnili návštevu Maďarov deportovaných do Česka, avšak pražská vláda mu odoprela povolenie na vstup.⁶⁷ (Nie je vylúčené, že za odmietavým rozhodnutím bol akýsi dohovor Prahy a Budapešti. Minister zahraničných vecí János Gyöngyösi totiž požiadal o radu sovietskeho vyslanca Puškina: čo má urobiť ohľadne cestovného povolenia Mindszentyho. Diplomata odpovedal, aby žiadosť oficiálne postúpil Spojeneckej kontrolnej komisii, a tam sa rozhodnú, či môže ísť Mindszenty do Československa, alebo nie. Puškin navyše poradil, aby prímasa podľa možnosti nesprevádzal jeho „prchký“ tajomník, lebo v jeho spoločnosti je Mindszenty náchylný na šovinistické vyhlásenia, ale kariérny diplomat, ktorý reviduje kardinálove prejavy. Ak poznáme Mindszentyho povahu, nemôžeme sa čudovať, že mimoriadny vyslanec a splnomocnený minister István Kertész sa bezvýsledne snažili presvedčiť kardinála o správnosti tohto scenára.)⁶⁸

Mindszenty v týchto mesiacoch zhrnul jednotlivé fázy deportácie československých Maďarov v dvoch, vyše desaťstranových memorandách. Svoje údaje a podrobné informácie, ktoré zachádzali až do hĺbky jednotlivých rodín, získal od Maďarského demokratického ľudového zväzu. Ľudový zväz bol najúčinnejšou tajnou skupinou maďarsky hovoriacej inteligencie, ktorá v rokoch 1945 až 1948 zostala na území Československa. Jeho členovia, najmä kňazi a študenti, prevádzkovali spoľahlivý reťazec správ, rýchlo a presne informovali vedúcich zväzu, ktorí potom správy postúpili rôznym maďarským politickým činiteľom a cirkevným osobnostiam, medzi inými aj kardinálovi Mindszentymu a biskupovi reformovanej cirkvi Lászlóvi Ravaszovi. Mindszenty obe memorandá zaslal úradu štátneho tajomníka vo Vatikáne, ani nie bez osohu, lebo ako vysvitá z odpovede na ne, úrad štátneho tajomníka o týchto udalostiach doteraz nedostal žiadnu správu, preto „rozoznajúc význam tohto dokladu vec oznámil jeho exc[elencii] internunciovi v Československu“, zároveň požiadal o detailné informácie.⁶⁹ Reagujúc na túto odpoveď, 22. decembra 1946 Mindszenty požiadal Pia XII. o patronát pred veľmocmi k vymenovaniu špeciálnej

sebaobhajoby dali len Spellmanovi do úst. Nech však bolo vyhlásenie falošné alebo skutočné, mohlo byť vynikajúcim závojom vo veľkom prebiehajúcich deportácií pred očami sveta. (ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 243-245. Mindszenty levele Spellman bíborosnak, New York érsekének. Esztergom, 1947. január 10. (Mindszentyho list kardinálovi Spellmanovi, newyorskému arcibiskupovi. Ostrihom, 10. januára 1947); to isté sa nachádza aj v ÁBTL 3.1.8. Sz-222/3. na stranách 155-156. To je tzv. osobný fascikel Józsefa Mindszentyho, kde informácie ukladali podľa chronológie.)

⁶⁷ Mindszenty József: Emlékirataim c. d. 147.; ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 264-266. Josef Beran prágai érsek levele Mindszenty Józsefhez. Prága, 1947. január 18. (List pražského arcibiskupa Josefa Berana Józsefovi Mindszentyemu. Praha, 18. januára 1947). Strojom písaný druhopis v latinskom jazyku.

⁶⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/3. 138. Jelentés, Budapest, 1946. december 13. (Hlásenie, Budapešť, 13. decembra 1946)

⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 217-218. Domenico Tardini helyettes vatikáni államtitkár levele Mindszenty Józsefhez. Vatikánváros, 1946. december 15. (List námestníka štátneho tajomníka vo Vatikáne, Domenica Tardiniho Józsefovi Mindszentyemu. Mesto Vatikán 15. decembra 1946) Maďarský preklad a pôvodný list v latinčine. (Oficiálne vzťahy medzi Československom a Vatikánom sa obnovili 13. mája 1946, po tom prišiel do Prahy arcibiskup Saverio Ritter ako apoštolský internuncius.)

medzinárodnej komisie, keďže „mimoriadne násilné prenasledovanie a deportácie Maďarov natoľko opanovali Slovensko”.⁷⁰ Plánoval, že tento spis, majúci charakter manifestu, pošle aj vysokým francúzskym cirkevným hodnostárom, parížskemu kardinálovi arcibiskupovi Emmanuelovi Célestinovi Suhardovi, lyonskému kardinálovi arcibiskupovi Pierre-Marie Gerliermu a lillskému kardinálovi arcibiskupovi Achilleovi Liènantovi. S dátumom 9. januára 1947 napísal ďalší list Piovi XII. trúchlivým tónom. S malým zveličením pripísal k dobru maďarského biskupského zboru, že zabránil deportácii Židov z Maďarska (ako vieme, zastaviť sa podarilo najmä pod medzinárodným tlakom, a len deportáciu budapeštianskeho židovstva), a odvolávajúc sa na tento morálny základ sa obracal na každého človeka, ktorý sa hlásil ku katolíkom, aby zamedzili deportácie Maďarov z Československa: „Maďarov násilím odvážajú z ich tisícročnej domovskej zeme na takzvané sudetské územia, v železničných vagónoch, v 16-22-stupňovej zime pod 0 stupňom, po ceste trvajúcej 5-6 dní, so sotva prikrýtými a živenými dočkatami, tehotnými ženami a ženami majúcimi blízko k pôrodu, starcami a chorými. Za ten čas sú doma zbavovaní svojich hnutelností a nehnuteľností. Zamestnanci železníc a vojaci dobrej vôle sú zhrození z do neba volajúcich nespravodlivostí.”⁷¹ 31. januára 1947 (podľa jeho pamätí 5. februára) zopakoval svoj protest. Tentokrát poslal telegram anglickému kráľovi Jurajovi VI., americkému prezidentovi Harrymu S. Trumanovi a Giovannimu Battistovi Montinimu, námestníkovi vedúceho úradu štátneho tajomníka⁷², kde adresátov prosil o pomoc, podobne ako predtým pomáhali Židom.⁷³ Vo februári napísal o právnych ujmách anglickému

⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 220-221. Strojom písaný koncept a jeho rukopisný latinský preklad. Ostrihom, 22. decembra 1946

⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 239-242. Mindszenty József 175/1947. sz. levele XII. Pius pápához. Esztergom, 1947. január 9. (List Józsefa Mindszentyho č. 175/1947 pápežovi Piovi XII., Ostrihom, 9. januára 1947) Maďarský preklad, koncept v latinskom jazyku a jeho čistopis.

⁷² S pomenovaním vatikánskych inštitúcií a ich úradníkov sú spojené niektoré nejasnosti a nepresnosti. Organizáciu vtedajšieho úradu štátneho tajomníka kánon 263 cirkevného zákonníka z roku 1917 upravoval nasledovne: "Can 263. Officium Secretariae Status, cuius moderator est Cardinalis Secretarius Status, constat triplici parte hoc ordine: 1. Prima pars, cui praesidet Secretarius Congregationis pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis, versatur in negotiis quae eidem, Congregationi examinanda subiici debent ad normam can. 255, ceteris pro diversa eorum natura ad peculiare Congregationes remissis; 2. Altera pars, cui praeest Substitutus, incumbit in ordinaria negotia; 3. Tertiam partem dirigit Cancellarius Brevium Apostolicorum, qui vacat expeditioni Brevium." Podľa toho teda úrad štátneho tajomníka, vedený kardinálom štátnym tajomníkom (až do jeho reorganizácie v roku 1968) pozostávala z troch častí: z I. sekcie, ktorou bola Kongregácia mimoriadnych cirkevných záležitostí, na čele s (jedným) námestníkom kardinála štátneho tajomníka, s tajomníkom (secretarius, segretario). II. sekciu tvorila Sekcia všeobecných (riadnych) cirkevných záležitostí (od r. 1968 táto je I. sekciou), na čele so substitútom alebo sositútom, ktorý bol druhým námestníkom kardinála štátneho tajomníka. III. sekciu riadil kancelár, jeho úlohou bolo vydávanie brév. (Kardinál štátny tajomník mal teda dvoch námestníkov: sekretár Kongregácie mimoriadnych cirkevných záležitostí, a substitútos dohliadajúci na riadne cirkevné záležitosti. Od r. 1937 bol Domenico Tardini sekretárom, Giovanni Battista Montini substitútom, a v týchto funkciách ich potvrdili aj v roku 1939, po zvolení nového pápeža. Po smrti kardinála štátneho tajomníka Luigiho Maglioneho (1944) Pius XII. nevymenoval štátneho tajomníka, teda Montini a Tardini patrili priamo pod pápeža.

⁷³ PIL 274. f. 7/248. ö. e. 184. fol. Péter Gábor összeállítása Mindszenty Józsefről. 1948. május 12. (Informácie Gábora Pétera o Józsefovi Mindszenty; Idem: ÁBTL 3.1.9. V-700/50. 36. a 3.1.8. Sz - 222/3. 162. Külföldi táviratok - a távirat szövegének titkoszolgálati eszközökkel történt rögzítése, 1947. február 3. (Zahraničné telegramy - zacytenie textu telegramu prostriedkami tajných služieb) (Podľa poznámky pod čiarou kratší

ministromi zahraničných vecí Ernestovi Bevinovi.⁷⁴ Obsahovo sú tieto listy totožné: v spojení s kritikou československej vnútornej politiky vo všetkých protestuje proti deportáciám, takmer šokujúc čitateľa naturalistickými detailmi ľudských tragédií. Avšak, i keď aj dostal odpoveď, ako od amerického vyslanca Arthura Schoenfelda,⁷⁵ tá neobsahovala nič okrem zdvorilého potvrdenia obdržania listu, alebo – a to bolo ešte horšie – jej autor sa ohradil proti prosbám obsiahnutým v liste.

Keďže deportácie pokračovali, 10. februára 1947, v deň podpísania mierovej zmluvy sa József Mindszenty obrátil na parížsku mierovú konferenciu s takmer beletristickým pátosom: „odstráňte v strednej Európe a všade tmavý tieň ďalšieho svetového hnusu, ktorý sa vrhá na Vaše mierové dielo”. So zúfalosťou beznádeje, ale opäť trval na etnických hraniciach, lebo bez korekcie hraníc a vysporiadania národnostnej otázky parížska konferencia len „kanonizuje omyly mierov po prvej svetovej vojne a položí základy ďalších vojen”.⁷⁶ Ešte aj jeden z vrcholných predstaviteľov slovenského katolíckeho kléru, ktorý bol známy svojím protimaďarským nacionalizmom, trnavský katolícky biskup Pavel Jantausch – nie je vylúčené, že na mierny tlak Vatikánu – žiadal v jednom svojom liste z tohto obdobia ľudskosť od najvyššieho politického vedenia svojej krajiny.⁷⁷ On bol jediný v Československu, kto ako významná postava verejného života prehovoril proti vysídleniu Maďarov, pravda, len v tom ohľade, aby v tom pokračovali neskôr, po zimných mrazoch. Aj maďarská vláda uskutočnila

telegram s podobným obsahom pre Montiniho). Milný dátum 5. februára 1947 Mindszenty József: Emlékirataim c. d. 147.

⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 126–127. a 267–268. Na oboch miestach dva rozličné maďarské preklady listu napísaného anglickému ministrovi zahraničných vecí Ernestovi Bevinovi, Ostrihom, februára 1947 [deň nie je uvedený]; V anglickom jazyku tamže, 128–130.

⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V–700/9. 16. H. F. Arthur Schoenfeld levele Mindszenty Józsefhez, Budapest, 1946. december 27. (List H. F. Arthura Schoenfelda Józsefowi Mindszenty, Budapešť, 27. decembra 1946) Vyslanec potvrdzuje príjem listov primasa, v ktorých 22. novembra písal o opatreniach vzťahujúcich sa na maďarskú menšinu na Slovensku, 1. decembra o nariadeniach týkajúcich sa zamestnancov štátnej a verejnej správy, resp. jeho listu zo 16. decembra, v ktorom „podáva všeobecne platné pozorovania v politickom ohľade o Maďarsku v súčasnej situácii”, a preposlal ich Ministerstvu zahraničných vecí. (Je zjavné, že americký diplomat úzkostlivo dbal o používanie výrazov: nepoužil slovo „Felvidék”, ktoré v sebe obnášalo iredentistický odkaz, ale výraz [južné] Slovensko a písal o Maďaroch žijúcich v Československu / na Slovensku). – ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 275–276. H. F. Arthur Schoenfeld levele Mindszenty Józsefhez, Budapest, 1947. április 1. (List H. F. Arthura Schoenfelda Józsefowi Mindszenty, Budapešť, 1. apríla 1947) Maďarský preklad, resp. kópia pôvodného listu v angličtine s podpisom. „V súvislosti s vašim telegramom z 31. januára 1947 a adresovaným prezidentovi Spojených štátov vo veci postavenia Maďarov v Československu mám tú česť oznámiť Vašej eminencii, že Vaša správa bola v Bielom dome prijatá a dali ju k dispozícii príslušným úradníkom Ministerstva zahraničných vecí v záujme ich informovania.”

⁷⁶ Cituje: Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948. Kalligram, Pozsony, 2007. 70.

⁷⁷ Pavel Jantausch levele a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségéhez. Nagyszombat, 1947. február 1. (List Pavla Jantauscha predsedníctvu Slovenskej národnej rady. Trnava, 1. februára 1947) Naposledy uverejnila: Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948. Kalligram, Pozsony, 2007. 518–520.; Memorandum poslal prezidentovi republiky Benešovi a ministromi zahraničných vecí Janovi Masarykovi. Štefan Šutaj: A szlovák katolikus püspöki kar tiltakozása a magyarok Szlovákiából Csehországba történő áttelepítésé ellen. Regio – Kisebbségkutatási Szemle, 1991 (2. roč.) 3. č. 208–210.; Štefan Šutaj: Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948 (Východiská a prax politiky k maďarskej menšiny na Slovensku). Veda, Bratislava, 1993. 105–106.

dôležité diplomatické úsilie, ale pravdu mali tí, ktorí predpovedali, že postupom uplatňovaným voči Nemcom žijúcim v Maďarsku v očiach verejnej mienky sveta Maďarsko stratilo svoje morálne oprávnenie, aby protestovalo kvôli vysídľovaniu Maďarov z Československa. Zároveň však platí, že to nebolo ani tak morálnou, skôr mocenskou otázkou – z hľadiska každej strany. Protesty by neboli mali veľký účinok ani vtedy, ak by mal morálny základ akékoľvek opodstatanie. Navyše Sovietski v tejto otázke v plnej miere podporovali českých a slovenských politikov.

Na ďalších medzištátnych rokovaniach 24. marca 1947 sa dohodli na začatí výmeny obyvateľstva. Rozvláčne síce, ale opäť sa začalo presídľovanie. Za všeobecnej nespokojnosti, spôsobiac dodnes nezahojené rany, sťahovali rodiny do príbytkov dorovoľne sa presídľujúcich maďarských Slovákov a predtým už vysídlených Nemcov, avšak počet nehnuteľností sa zdal byť nedostatočný. Osídľovanie a vysídľovanie spôsobili chaotickú situáciu. V tých dedinách, kam osídlenci prichádzali aj z iných končín krajiny (Sikuli z Bukoviny, agrárni proletári z iných častí krajiny, ktorí vôbec, alebo takmer vôbec nevedeli hospodáriť), a boli donútení k spolužitiu s miestnymi, bolo veľké napätie. Všade sa premeriavali ako cudzí, nedôverčivo, niekde sa vytvorila nálada pripomínajúca občiansku vojnu. Mindszenty opisoval tento stav vo svojom ďalšom liste americkému veľvyslancovi 5. apríla 1947 (po tom, ako po dvoch mesiacoch, 1. apríla dostal od neho odpoveď na svoje riadky z 31. januára adresované americkému prezidentovi). Opäť raz zopakoval krivdy, neľudské zaobchádzanie, zneužívanie právomocí, nátlaky. „Nie je to nič iné ako hitlerovské prenasledovanie rasy na základe princípu kolektívnej zodpovednosti“ – vyjadril svoju obviňujúcu mienku, a zároveň žiadal o zastavenie opäť sa rozbiehajúcej výmeny obyvateľstva a zbavovania Maďarov svojho majetku a práv, zabezpečenie návratu vyhnaných domov.⁷⁸ 9. mája 1947 poslal ďalší list, tentokrát americkému ministrovi zahraničných vecí, v ktorom žiadal, aby „ráčil pozastaviť násilné vysídľovanie Maďarov z československých území“, a okrem známych dôvodov – pošliapanie ľudských práv, hrozba pansalvizmu – uviedol aj nezáujem „maďarskej vlády pozostávajúcej z ruských

⁷⁸ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, General Records, 1946–1963. Box 4. 1947. 840.4. Mindszenty József angol nyelvű levele H. F. Arthur Schoenfeld amerikai követnek. Esztergom, 1947. április 5. (List Józsefa Mindszentyho v anglickom jazyku H. F. Arthurovi Schoenfeldovi. Ostrihom, 5. apríla 1947) Pôvodný list v anglickom jazyku, autograf. (Koncept listu v maďarskom jazyku, ktorý štátna bezpečnosť mohla získať počas domovej prehliadky: ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 282–284.; jeho anglické znenie tamže V–700/10. štyri listy za stranou 144.) – Dobrý rok predtým, na túto istú tému, s veľmi podobným obsahom a v podobnom štýle napísal list: „1.) nech prenasledovania voči Maďarom zaniknú z titulu ľudských práv; 2.) zhabané majetky nech prinavrátia, taktiež na základe ľudských práv sa nech vrátia do svojich bydlísk, majetkov; 3.) pri uzatváraní mieru na základe národného, väčšinového princípu nech zostane Maďarsku viedenské územie [rozumej: územie prisúdené Maďarsku viedenskou arbitrážou v roku 1938]. ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 40–41. Mindszenty József levele az [amerikai és/vagy angol] külügyminiszternek és/vagy követnek. Esztergom, 1946. január 16. (List Józsefa Mindszentyho [americkému a/alebo anglickému] ministrovi zahraničných vecí a/alebo vyslancovi. Druhopolis. Na stranách 42–45 koncept rukopisom Józsefa Mindszentyho, na stranách 46–48 anglický preklad listu.

štátnych príslušníkov“.⁷⁹ Čiastočne mal aj pravdu: spomedzi členov vlády alebo vedúcich činiteľov komunistickej strany viacerí – Mátyás Rákosi, Ernő Gerő, Mihály Farkas, Imre Nagy – si viacerí ponechali svoje sovietske štátne občianstvo, ktoré prijali v emigrácii vynútenej ilegálnou komunistickou činnosťou.⁸⁰

Odpovede amerického vyslanca – podobne ako v prípade listov napísaných v záujme vojnových zajatcov – v tomto čase už boli dosť odmerané, a nehovorili o ničom, len potvrdzovali príjem jemu posielaných listov.⁸¹ Kričal z nich nepísaný odkaz: Spojené štáty nemienia byť neoblomným bojovníkom za ľudské práva v Maďarsku, a nezakročia na žiadosť Mindszentyho, aspoň nie vo väčšej miere, než to urobili na rokovaníach parížskej mierovej konferencie. Prímasa však ani táto diplomatická zdržanlivosť neodradila, a nezadržateľne posielal aj naďalej svoje žalostné listy, kričiace o pomoc.

Na elimináciu napätí maďarské orgány sa najprv pokúsili o nast'ahovanie viacerých nemeckých rodín na jedno miesto, ale tým získali len trochu času. Výkon československo-maďarskej dohody o výmene obyvateľstva, príjem Maďarov zo Slovenska sa dalo ako-tak vyriešiť len ďalším vysídlením Nemcov, k čomu potom dochádzalo od 19. augusta 1947.⁸² Nast'ahovanie Nemcov do spoločných príbytkov, a ich opäť začaté vysídľovanie vyvolali ďalšie vlny krívd. Už samotná správa o takomto zámere prinútila Mindszentyho napísať ďalší protestný list, a – ako to vo svojom uznesení zakotvila konferencia biskupského zboru 25. júla 1947 – učinili tak aj ďalší diecézni biskupi. Nanovo sa postavili na stranu Nemcov verných štátu a proti kolektívnemu trestu. Podľa nich opatrenie maďarskej vlády len nabáda protimaďarské vystupovanie

⁷⁹ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 287-288. Mindszenty József levele az amerikai külügyminiszternek [a piszkozat címzése: Külügyminiszter, Követ Úr]. Esztergom, 1947. május 9. (List Józsefa Mindszentyho americkému ministrovi zahraničných vecí [adresát rukopisu: Pán minister zahraničných vecí, vyslanec]. Ostrihom, 9. mája 1947). Strojom písaný čistopis, miestami s opravami od Mindszentyho. (Tamže na stranách 289-293. rukou písaný koncept tohto listu, na stranách 294-296. text listu v anglickom jazyku.)

⁸⁰ Vo verejnosti aspoň žije toto, ale archívnymi dokumentmi sa nedá podložiť ani to, ani jeho opak.

⁸¹ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, General Records, 1946-1963. Box 4. 1947 - 840.4. Catholic Church. Vyslanec 1. mája 1947 napísal až dve odpovede Mindszentyho. V jednej ho informoval, že dostal jeho list z 24. marca vo veci Nemcov deportovaných z Maďarska, ovplyvňovania volieb a maďarskej katolíckej cirkvi, ako aj jeho riadky zo 6. januára (teda počas štyroch mesiacov nepotvrdil ani samotný príjem listu!) o osobách obviňovaných zo sprisahania „Maďarské spoločenstvo“ (Magyar Közösség). Vo svojej druhej odpovedi, taktiež s dátumom 1. mája, sa Mindszentyho poďakoval za jeho list o vojnových zajatcoch z 31. marca, resp. o vysídľovaní Maďarov z Československa z 5. apríla, bez akéhokoľvek ďalšieho komentára. (Text listov súčasne – prostriedkami tajných služieb – získala maďarská štátna bezpečnosť: ÁBTL 3.1.8. Sz-222/3. 223.) – Ďalší ďakovný list bol napísaný 23. mája 1947, podľa ktorého dostal jeho list z 2. mája vo veci „istých politických aktivít, ďalej jeho list z 9. mája vo veci spätného presídlenia Maďarov z Československa. Listy vzbudili záujem.“ – Iba tento komentár pripojil vyslanec k obsahom listov. ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 124., 125. H. F. Arthur Schoenfeld levele Mindszenty Józsefnek, Budapest, 1947. május 23. (List H. F. Arthura Schoenfelda Józsefovi Mindszentyho, Budapešť, 23. mája 1947) Na prvej strane po maďarsky, na druhej strane druhopis pôvodného podpísaného listu v angličtine.

⁸² Analýzu udalostí vid': Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 1993. 152-170.

„Čechoslovákov“. „*Prosíme* – písal kardinál –, *aby ste dali medzinárodnými fórami zastaviť vyvážanie Maďarov z „Felvidéku“ a tunajších Nemcov. Cestou sudcu ráčte zistiť, kto vstúpil dobrovoľne do vlastizradného Volksbundu a do SS. Títo nech sú uväznení alebo vydaní Nemecku. Ostatných by bolo treba nechať na pokoji. To isté by sa malo dosiahnuť medzinárodnou cestou vo veci Maďarov u Čechov. Ved’ odniesť, vyhnať Maďara do Sudét len preto, lebo pri príchode maďarskej armády na prastarú, 93%-ne maďarskú zem, dal kvety na svoju bránu, predsa nemožno; obzvlášť však nie maďarskou dohodou po parížskom rozhodnutí mocností.*“⁸³ Mindszenty požadoval medzi prvými zrušenie „všetkých deportácií“, ale aspoň toľko, aby mohli doma zostať „všetci, ktorí sa voči vlasti ťažko neprevinili“. Avšak na odporúčanú modifikáciu medzinárodných zmlúv nebolo šance, a politická vôľa chýbala aj na zmiernenie domácich opatrení o vysídlení. Vo vysídľovaní a výmene obyvateľstva sa pokračovalo, neboli oslobodení ani členovia „Hnutia vernosti“ (Húségmozgalom), založeného v roku 1942 ako protiklad národnosocialistického Volksbundu, na vyjadrenie lojality Nemcov k maďarskému štátu, i keď niekoľkí – možno aj vďaka týmto vystúpeniam – sa vyhli vysídleniu. Vysídľovania tentokrát smerovali do sovietskej zóny, lebo západné krajiny – principiálne z ekonomických, politických pohnútok – odmietali prijatie vysídlených. List písaný v mene biskupského zboru a uverejnený aj v časopise *Új Ember* podpísali vacovský (Vác) a čanádsky (Csanád) biskup.⁸⁴ Prípisy veľkňazov upozorňovali na skutočnosti so závažným dopadom, nový ministerský predseda, maľoroľník Lajos Dinnyés ich aj zobral vážne, napísal ministrom vnútra, zarytému komunistovi Lászlóvi Rajkovi, a bránil členov Hnutia vernosti, argumentoval pritom mierovou zmluvou, zákonom o republike, dokonca aj princípmi „národnostnej politiky veľkej Sovietsko-ruskej ríše“.⁸⁵ Takto sa otázka dostala do programu rokovaní vlády, ale referujúci minister vnútra, László Rajk nie veľmi chcel – alebo vedel – odhaliť presný zmysel barokovo rozvláčnych viet. Po zvážení hľadísk rada ministrov podporila pokračovanie vysídľovania, ale Rákosi zato podotkol, že „Mindszenty mu treba poslať zdvorilú odpoveď“.⁸⁶ Arcibiskup v ďalšom liste upriamil pozornosť ministerského predsedu Dinnyésa na to, že prebieha najmä

⁸³ Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Mihályfi Ernő hagyatéka, Ms 6266/149. Mindszenty József levele Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz, Esztergom, 1947. július 28. (Archív rukopisov Maďarskej akadémie vied, pozostalot’ Ernőa Mihályfiho, Ms 6266/149. List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Lajosovi Dinnyésovi, Ostrihom, 28. júla 1947) Druhopis.

⁸⁴ Tamže, Ms 6266/148. A magyar püspöki kar megbízásából Pétery József váci és Hamvas Endre csanádi püspök levele Dinnyés Lajoshoz, Budapest, 1947. július 28. (Z poverenia maďarského biskupského zboru list vacovského biskupa Józsefa Péteryho a čanádskeho biskupa Endre Hamvasa Lajosovi Dinnyésovi, Budapešť, 28. júla 1947) Druhopis. – *A püspöki kar levele a miniszterelnökhöz*. In: *Új Ember* III. roč., č. 33. 16. augusta 1947, 6.

⁸⁵ Tamže, MS 6266/155. Dinnyés Lajos miniszterelnök levele Rajk László belügyminiszternek, 1947. augusztus. (List ministerského predsedu Lajosa Dinnyésa ministrom vnútra Lászlóvi Rajkovi, august 1947)

⁸⁶ Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19., Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000. 827–828. a 834. Zápisnica zo zasadnutia rady ministrov dňa 21. augusta 1947, 20. bod programu.

vysídlenie majetných Maďarov – „nesmieme už prevziať žiadneho majetného Maďara, lebo sa dostane do majetkovej nevýhody, tam zostane viac majetku, než tu.”⁸⁷ Týmto svojím názorom sa kardinál – zopakujúc svoje stanovisko, ktoré hlásal od začiatku vysídlení – dotkol opäť dosť citlivej témy, ktorá bola takmer úplne tabuizovaná, veď väčšina, ktorá stála na strane vysídľovania, v tieni odvolávania sa na kolektívnu vinu rada mlčala o ekonomických dôvodoch, ktoré sa tiahli v pozadí.

Mindszenty sa aj na pápeža Pia XII. obrátil viackrát. Očakávané razantné opatrenie však meškalo. V týchto dňoch Mindszenty uvažoval aj o mimoriadne nezvyčajnom, mohli by sme povedať desivom korku: ak pápež nepomôže veci Maďarov na Slovensku, zriekne sa svojho kardinálskeho stolca. Kardináli sú v rámci cirkevnej vlády hlavnými poradcami a podporovateľmi pápeža. Ich osoby pápež vyberá slobodne z celej zeme, ich oprávnenia a záväzky obsahovali kánony 230–241 kánonického kódexu. Toto vyznamenanie vyhlásil pápež Pius XII. 18. februára 1946 na tajnom konzistóriu, potom Mindszentyho kreoval za kardinála 21. februára v Bazilike svätého Petra. Spomedzi ostrihomských arcibiskupov boli od roku 1243 kardinálmi niektorí, potom viacerí, kým od 19. storočia sa tradične všetci stali členmi kardinálskeho kolégia. Čo asi viedlo Mindszentyho k takémuto náhlemu, až zarážajúcemu rozhodovaniu? Demonštrácia voči svetskej moci? Veď dúfal, že jeho ako kardinála, „rodeného posla” pápeža, resp. Svätej stolice sa komunisti neodvážia vrhnúť do väzenia. Z tejto epizódy môžeme skôr usudzovať, že v roku 1947 na takéto ešte nemyslel. Mohli sa v ňom víriť najrôznejšie vlny citov, najmä horkosť, sklamanie, bezradnosť, hnev, obavy, súcit. Kardináli skutočne môžu prísť o svoju funkciu (okrem iného) zrieknutím sa schváleným rímskym pápežom,⁸⁸ ale univerzálne cirkevné dejiny len zriedkavo zaznamenali takéto prípady: roku 1615 Ferdinando Gonzaga, kým roku 1642 Maurizio di Savoia sa hodnosti zriekli tak, že to pápež akceptoval, obaja uzatvorili dynastické manželstvo. Aj v 18. storočí sa vyskytol precedens, ale v 20. storočí bol iba jediný prípad, v roku 1927 jezuita Louis Billot, ktorého sympatie k Action Française pápež Pius XI. zazlieval, nakoniec sa Billot formálne zriekol a pápež to schválil. To sa však často stalo, že niekto dobrovoľne odstúpil z vysokej cirkevnej funkcie, ako napr. v roku 1662 Jean-François Paul de Gondi, známejší ako kardinál de Retz, aby sa mohol z vyhnanstva vrátiť do Francúzska, alebo bonapartistický veľkňaz Louis-Mathias de Barral, jeden z Napoleonových dôverníkov, ktorý sa tourského arcibiskupstva zriekol v roku 1815, po stodennom panovaní Napoleona, alebo spomedzi domácich János Hám v roku 1849 odstúpil zo svojej funkcie ostrihomského

⁸⁷ ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 339. és 340. Mindszenty József levele Dinnyés Lajos miniszterelnöknek. Esztergom, 1947. szeptember 25. (List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Lajosovi Dinnyésovi, Ostrihom, 25. septembra 1947) Strojopisný náčrt a rukou písaný koncept. Uverejnil SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 382.

⁸⁸ Stephanus Sipos–Ladislaus Gálos: *Enchiridion Iuris Canonici. Orbis Catholicus.* Herder, Romae, 1954. 165.

arcibiskupa, z udalostí blízkej minulosti môžeme uviesť prípad kardinála Paul-Émila Légera, ktorý sa postu montrealského arcibiskupa zriekol v novembri roku 1967, aby bol jednoduchým misijným kňazom v Afrike medzi malomocnými.

Spolu s príkladmi vidno, že sa Mindszenty pokúšal v záujme efektívnejšej pomoci vyvíjať nátlak na Svätú stolicu a verejnú mienku sveta pomerne nezvyčajným spôsobom, i keď jeho krok by bol nesporne vyvolal veľký ohlas vo svete. Detaily možno rekonštruovať z dvoch dobových zdrojov. Zachoval sa názor jeho dôverníka, arcibiskupského vikára Jánosa Drahoa z 22. augusta 1947, ktorý stojí za dlhšiu citáciu: „1.) Mojmím skromným názorom, návrhom, dokonca želaním je, aby list [Piovi XII.] nebol odoslaný. 2.) Jeho eminencia má úplne pravdu, a popri jeho bolesti mu môže byť útechou, že urobil všetko možné. 3.) Zrieknutie sa kardinálskej hodnosti znamená nedôveru, dokonca protest, čo nie je, nemôže byť prípustné voči Svätému otcovi. V prípade a potom, ak sa tak stane, v Ríme by jeho slovo a váha arcibiskupa a prímasa, ak zotrvá v týchto vysokých funkciách, poklesli v neprospech veci. 4.) I keď nevieme, čo všetko, ale Rím určite spravil kroky. Rozkazovať vládam sveta nevie. Ochrana Židov okrem Hitlera so všetkými veľmocami bol a mohol byť účinný. [sic!] Toto je teraz, žiaľ, inak. 5.) Narážky, karhania a predpoklady v liste len stupňujú ťažkosti. 6.) Logicky a bez urážky možno urobiť jednu vec, avšak dovoľte mi veľmi prosiť Jeho Eminenciu, aby sa tejto veci vyhýbal – postáažovať sa, že v tejto strašnej veci, i keď všetko možné urobil, odnikadiaľ neprišla potrebná podpora, ani odtiaľ, odkiaľ sme u nás spolu s ním všetci veľmi čakali; za takýchto podmienok má pocit, že nemôže zotrvať na svojom mieste a je nútený odísť. E[sztergom] 22. aug. 1947, János Drahos”⁸⁹

Mindszenty neprijal radu svojho vikára. 27. septembra napísal a poslal svoj list Piovi XII., v ktorom vykreslil dramatický obraz o Maďaroch na Slovensku a ohlásil svoje odstúpenie zo „strážnice”, pričom až dvakrát poukázal na to, ako purpurová žiara páli jeho svedomie.⁹⁰

Zazlievajúca odpoveď s podpisom sekretára Domenica Tardiniho mohla v ňom vzbudiť len sklamanie. Občianske orgány nepristupovali s patričnou ochotou k snaženiu Svätej stolice, aby vzťahy medzi národmi boli upravované láskou a spravodlivosťou, a pápež síce robí, čo len môže vo veci, ale bezprostredne zakročiť nemôže, a namiesto prísľubu konkrétneho kroku poslal len svoje pápežské požehnanie. Odstúpenia sa v liste týka zdvorilé poučenie: pápež mu dôveruje, a „namiesto toho, aby ťa ťažkosti pridlávili, v porspech tebe zverených

⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V-700/14. 95-96. Drahos János kézírásos feljegyzése. (Rukopisný záznam Jánosa Drahoa)

⁹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 297-299. Mindszenty József levele XII. Pius pápához. Esztergom, 1947. augusztus 27. (List Józsefa Mindszentyho pápežovi Piovi XII. Ostrihom, 27. augusta 1947) Strojom písaný čistopis; 300-319. rukopisný koncept; 322-326. čistopis v latinskom jazyku.

veriacich chceš aj naďalej bdelo strážiť, ukazujúc všetkým príklad sily, trpezlivosti a lásky podľa evanjelia”.⁹¹ Mindszenty pochopil varovanie, a niesol ďalej svoj kríž.

To, čo v skutočnosti prebieha pod rúškom výmeny obyvateľstva, plasticky znázorňuje obežný list Mindszentyho, ktorý v mene biskupov adresoval veriacim 9. septembra 1947: „*Ako sa to dialo v časoch Hitlera so Židmi, aj teraz nútia státisícové, ba miliónové masy, aby opustili svoje bydliská, domovy a majetky obývané viac, dokonca mnoho stáročí, aby putovali a živorili, kvôli ich pôvodu a materinskému jazyku. Nazýva sa to vysídlenie. Nazdávali sa, že v tom odhalia jeden moderný hlavný nástroj napomáhania a zabezpečenia mieru a násilím ho uplatňujú a vykonávajú. A v skutočnosti tým zasievajú veľmi nebezpečné semená ďalších rozbrojov.*

V Československu deportujú alebo vyženú Maďarov, ktorých počet je okrúhlych 700.000, z územia, kde aj ich predkovia už takmer tisíc rokov žili a bývali v jednom ucelenom bloku nad Dunajom a ktoré územie len po predošlej svetovej vojne, teda sotva pred štvrtstoročím bolo pripojené k novému štátnemu útvaru. Vysídlenie, nech sa aj deje čiastočne na základe trápnej štátnej dohody, v skutočnosti je vynhaním, a jeho podmienky sú v mnohých prípadoch veľmi kruté. Táto je jedna páľčivo bolestivá maďarská rana.

Druhá: odstránia z našej krajiny masy osôb nemeckého pôvodu, verných vlasti. Tento zarmucujúci čin, ktorý história taktiež nevymazateľne zapíše na svojich stranách, teraz opäť prebieha veľkými silami... Bolí, krváca a od hanby sa takmer roztriešti srdce človeka, ktorý so svojimi druhmi súciti a pestuje lásku k svojim bližným.”⁹² Obežný list – nie prvýkrát spomedzi spisov, ktoré sa zrodili v tejto otázke – uvádza s dramatickou nadsádzkou vysídľovanie a holokaust ako rovnaké veličiny, pričom, i keď vysídľovanie bolo nesporne kruté a neľudské, oproti holokaustu jeho cieľom nebolo vziať ľudský život.

Protesty Mindszentyho, nech ich adresoval kamkoľvek a komukoľvek, boli bezvýsledné. „Nikde niet ochrannej ruky” – píše s horkosťou a karhajúc zároveň opäť pápežovi 30. októbra 1947.⁹³ Aj na ten svoj list dostal len zdvorilú odpoveď, v ktorom opsioval ministerskému predsedovi Lajosovi Dinnyésovi nemožné postavenie Maďarov, ktorých československé úrady evidovali ako vojnových zločincov. Nový ministerský predseda – s nezvyčajnou horlivosťou –

⁹¹ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 346-348. Domenico Tardini vatikáni helyettes államtitkár levele Mindszenty Józsefnek. Vatikánváros, 1947. november 5. (List vatikánskeho sekretára Domenica Tardiniho Józsefovi Mindszentyemu. Vatikán, 5. novembra 1947) Pôvodný latinský čistopis, autograf. Po maďarsky tamže 343-345. Uverejnil SOMORJAI Ádám-ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 388-390.

⁹² Szombathelyi Püspöki Levéltár 1954/1947.

⁹³ ÁBTL 3.1.9. V-700/15. 160-163. Mindszenty József levele XII. Pius pápához, Esztergom, 1947. október 30. (List Józsefa Mindszentyho pápežovi Piovi XII., Ostrihom, 30. októbra 1947) Jeho znenie v plnom rozsahu uverejnil: Somorjai Ádám-Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 384-387.

požiadal o hlásenie ministra vnútra. Jemu podriadený Gábor Péter, vedúci ochrany štátu, vedel len o príchode 44 osôb do Maďarska, ale – v súlade s dvojstrannou dohodou – predznamenal predpokladané presídlenie ďalších tisíc osôb. Podľa neho zo 44 osôb dvadsiatich piatich už aj pustili, internovali len 19 osôb. Sebavedome podotkol, že „s osobami, ktoré majú byť ešte presídlení, mienim pokračovať v rovnakej praxi, keďže toto je v súlade s existujúcimi právnymi predpismi”, takto chcel dosiahnuť, aby sa vojnoví zločinci nepohybovali slobodne bez toho, aby boli vzatí na zodpovednosť, alebo naopak, dostali sa na slobodu tí, ktorým československé súdy uložili trest prípadne neodôvodnene.⁹⁴ Hlásenie Gábora Pétera, ktorý písal krasopisom ale s gramatickými chybami, je dokonalým alibistickým vysvetlením. Mindszentyho odpoveď ministerského predsedu z 20. októbra neuspokojila, o týždeň neskôr otázku opäť nadhodil, a tvrdo kritizoval, že maďarská vláda stavia na dvoch nedôveryhodných faktoroch justície – na československých orgánoch a maďarskej ochrane štátu. Namiesto nezávislého súdu oni rozhodujú o Maďaroch vyhnaných zo Slovenska. „Pred pánom ministerským predsedom uvádzajú túto tmavú otázku takmer ako lesklú. Nad celou záležitosťou „Felvidéku” a nad všetkými, ktorí na nej majú najmenší podiel, visí ťažká kliatba. Neurobili ste nič inšie, len ste podporili a podporujete české zámery, ktoré pošliapávajú ľudské práva, a to aj po tom, keď oni rad radom porušovali dohody slúžiace výlučne len českým záujmom. Tu nebolo odstránené žalostné dedičstvo Ferencu Nagya. Bolo by ťažké rozhodnúť, či z úbohej naivity, alebo z iného dôvodu.”⁹⁵

Po tom, ako parížska mierová zmluva nadobudla účinnosť (15. septembra 1947), Mindszentyho korešpondencia s vyslanectvami veľmocí síce stíchla, ale neprestala. 10. augusta 1948 protestoval u amerického vyslanca Seldena Chapina proti predĺženiu „pracovnej doby” Maďarov, ktorých na prelome rokov 1946/1947 odvliekli na nútené práce do Sudét o ďalších šesť mesiacov, popri neutíchajúcich deportáciách spomínal trhy s otrokmi a vraždu ľudských plodov. Vysvetlenie opatrenia videl v benešovskom riešení národnostnej otázky (roztrhnutí Maďarov žijúcich v jednom bloku), v prevzatí Hitlerovho princípu kolektívneho trestu, resp. v nutnosti obrábať opustené pozemky Nemcov, ktorých vyhnaní zo Sudét. Jeho prosba na vyslanca: „nech ráči prostredníctvom svojej vlády vykonať kroky, aby Československo zachovávalo národnostné nariadenie, tvoriace základnú podmienku prvej mierovej dohody, aby uplatnilo ľudské práva; aby deportovaných Maďarov prepravilo späť do ich domovov, a

⁹⁴ PIL 274. f. 7/247. ö. e. 122–123. Péter Gábor rendőr vezérőrnagy jelentése Rajk László belügyminiszternek. Budapest, 1947. szeptember 19. (Hlásenie generálmajora Gábora Pétera ministrovi vnútra Lászlóovi Rajkovi, Budapešť, 19. septembra 1947) Na druhý deň Rajk toto postúpil ministerskému predsedovi.

⁹⁵ ÁBTL 3.1.9. V–700/19. 341–342. Mindszenty József levele Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz. Esztergom, 1947. október 28. (List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Lajosovi Dinnyésovi, Ostrihom, 28. októbra 1947)

aby im prinavrátilo ich odveké majetky, ľudské práva.”⁹⁶ Čoskoro sa obrátil s podobným obsahom na pápeža, a – ako na novú osobnosť medzi adresátmi – na vyslanca Henryho Gauquié, predstaviteľa Francúzska v Budapešti.

Aj maďarský biskupský zbor ako taký oznámil svoj protest a vyslovil námietku voči ďalším slovenským plánom presídľovania.⁹⁷ „...zopakujeme svoje protesty a želáme, aby vláda zastavila bezduché, dohodnuté prenasledovanie maďarského ľudu. Prizývame súdnu stolicu Božiu, ak by iné nepomohlo” – napísal prímás ministerskému predsedovi.⁹⁸ Odpovede sa síce nedočkal, ale 25. septembra 1948 napísal ďalší list Lajosovi Dinnyésovi, keďže sa dozvedel o presídlení 30 katolíckych kňazov. „*S týmto a podobnými opatreniami – namiesto menšinových práv mesiace sľubovaných v tlači – sa vláda podieľa na likvidácii Maďarov žijúcich na „Felvidéku”, na strate ich vedúcich predstavitel'ov, na úplnom umieraní, na ďalšej reslovakizácii*” – sformuloval nekompromisne svoje stanovisko prímás, ktorého v tomto čase ľavica už považovala za nepriateľa.⁹⁹ Mindszenty sa ani vtedy nezastavil pri maďarskej vláde: v lete r. 1948 sa obrátil na Alexeja Čepičku, komunistického ministra spravodlivosti československej vlády, a bral ho na zodpovednosť preto, že sa zo sľubov československej vlády nič neuskutočnilo ohľadne náboženskej slobody.¹⁰⁰

Mindszentyho protesty sú zaujaté z toho hľadiska, že ani nespomenuli tie diskriminatívne opatrenia a krivdy, ktoré utrpelo od maďarských orgánov nemaďarské obyvateľstvo južnoslovenských obcí, pripojených späť po prvej viedenskej arbitráži. Bolo by naivitou myslieť, že by pod vplyvom jeho vystúpení žiadajúcich o pomoc a apelujúcich na porozumenie boli prestali československé deportácie, zhabania majetku alebo masové rozsudky ľudových súdov. Vysídľovanie Nemcov z Maďarska pokračovalo do polovice júna 1948, kým prísun Maďarov zo Slovenska bol síce niekoľkokrát prerušený, ale potrvál až do konca roka. Avšak západné mocnosti v osobe Mindszentyho nedostávali výkriky o pomoc od hocikoho: hlava maďarskej cirkvi kritizoval zaobchádzanie s Maďarmi na Slovensku (a Nemcami v Maďarsku) ako s kolektívnymi

⁹⁶ NARA RG 84. Records of the Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Legation, General Records 1948. Box 167. 840.4. Catholic Church. Mindszenty József levele Selden Chapin követhoz. Esztergom, 1948. augusztus 10. (List Józsefa Mindszentyho vyslancovi Seldenovi Chapinovi, Ostrihom, 10. augusta 1948) Pôvodný autograf v anglickom jazyku. Maďarský koncept listu: ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 360.

⁹⁷ A magyar katolikus püspökkari tanácskozás története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Ed.: Beke Margit. Köln–Budapest, 1996. 397. Zápisnica z rokovania biskupského zboru zvolaného na 27. augusta 1948.

⁹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 374. Mindszenty József levele Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz. Esztergom, 1948. augusztus 31. (List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Lajosovi Dinnyésovi, Ostrihom, 31. augusta 1948)

⁹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-700/19. 373. Mindszenty József levele Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz. Esztergom, 1948. szeptember 25. (List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Lajosovi Dinnyésovi, Ostrihom, 25. septembra 1948)

¹⁰⁰ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Legation. Box 167. 1948 – 814.2–840.4. Mindszenty József levele Alexej Čepička igazságügy-miniszternek. Esztergom, 1948. július 6. (List Józsefa Mindszentyho ministrovi spravodlivosti Alexejovi Čepičkovi, Ostrihom, 6. júla 1948) Strojom písaný druhopis v anglickom jazyku od amerického vyslanectva v Prahe.

vinníkmi, resp. benešovskú politiku, ktorá si vytýčila ako „národný revolučný cieľ“ ich vyhnanie z rodiska z výšok univerzálnej cirkvi. Bez správania západných demokracií, ktoré prejavili na parížskych mierových rokovaníach, by bola pražská vláda pravdepodobne zlikvidovala maďarskú menšinovú komunitu. Jeho návrh na revíziu hraníc však bol politickou krátkozrakosťou, pripomínajúcou najhoršie maďarské revizionistické snahy, ktoré poburovali našich susedov, najmä Československo s mladou samostatnou štátnosťou. Avšak kontext, v ktorom ho nadhodil (porušovanie práva voči Maďarom), mohol byť v konečnom dôsledku jediný, ktorý by bol mohol vyvolať súcit západnej verejnej mienky voči bývalému pochlebovačovi Nemecka.

*

Mindszentyho hlas bolo počuť aj v mnohých ďalších otázkach, ktoré sa tiež dajú zahrnúť pod tému ochrany ľudských práv. Na jeseň r. 1945 napísal vedúcim amerických a anglických diplomatických misií v záujme prepustenia Maďarov, menovite troch osôb na slobodu, ktorých väznili juhoslovanské orgány.¹⁰¹ 17. júla 1946 vo svojom liste ministerskému predsedovi upozorňoval na prehmaty Titových partizánov, na vraždy a masové vyhostenia, ktoré sa týkali miestnych Maďarov – o čom vtedy mnohí vedeli, ale nikto proti nim nevystúpil.¹⁰² Obávajúc sa rozšírenia sovietskej záujmovej sféry, namietal proti zaberaniu majetkov, ktoré boli príznačné pri východných hraniciach Rakúska: v osade Császárret patriacej k obci Rónafő v záujme usadenia 20 ukrajinských rodín na spôsob kolchozov prenajímali pozemky a súčasne vysídlili 20 maďarských rodín, a do kaštieľa v Rónafő – ktorý od roku 1938 bol vo vlastníctve Zväzu kresťanských mládežníckych spolkov – nastahovali Ukrajincov. „Čo z toho bude? Slovanský koridor a maďarské vysídľovanie?“¹⁰³ – pýtal sa v jednom zo svojich listov, na ktorý odpovedal ministerský predseda Zoltán Tildy. Podľa neho minister pôdohospodárstva Béla Kovács skontroloval správy, a tia sa ukázali ako nepravdivé; podľa príslušných činiteľov takýto plán sa ani nenadhodil.¹⁰⁴ 23. apríla 1947 preto napísal kanonikovi Antalovi Leopoldovi, rektorovi viedenského Pazmanea, aby naznačil: bolo by žiaduce, ak by rakúska

¹⁰¹ ÁBTL 3.1.9. V-700/17. 13. Mindszenty József 3931/1945. sz. levele Arthur Schoenfeld amerikai és Alvary D. F. Gascoigne angol diplomatának. Esztergom, 1945. november 24. (List Józsefa Mindszentyho americkému diplomatovi Arthurovi Schoenfeldovi a anglickému diplomatovi Alvarymu D. F. Gascoignovi, Ostrihom, 24. novembra 1945) Traja menovite uvádzaní Maďari: Ignác Antonovics, Mihály Behojnik a Mihály Muraközy. „Sú väznení v Čakove, a znášajú útrapy so stovkami ďalších vo väzení, tak s mestskými, ako aj dedinskými dobrými občanmi preto, lebo sú Maďari, alebo vyjadrili k Maďarom náklonnosť“.

¹⁰² PIL 274. f. 7/247. ő. e. 84. fol.

¹⁰³ ÁBTL 3.1.9. V-700/10A. 437. Mindszenty József levele Tildy Zoltán miniszterelnöknek. Esztergom, 1946. január 2. (List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Zoltánovi Tildymu. Ostrihom, 2. januára 1946); ÁBTL 3.1.9. V-700/10A. 435. záznam. (Tamže, na stranách 41–43 fascikla V-700/10 v rovnakej téme, keďže sa správy predsa nezdali byť celkom neopodstatnené, list Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Ferencovi Nagyovi. Ostrihom, 1. apríla 1946)

¹⁰⁴ ÁBTL 3.1.9. V-700/10A. 463. Tildy Zoltán miniszterelnök levele Mindszenty Józsefhez. Budapest, 1946. január 15. (List ministerského predsedu Zoltána Tildyho Józsefovi Mindszenty. Budapešť, 15. januára 1946)

vláda bola proti autonómii v Burgenlande, nadhodenej sovietskym ministrom zahraničných vecí Molotovom, v záujme toho by sa mohol zaktivizovať chorvátsky klérus (list sa ostatne netýka ľudských práv).¹⁰⁵ Na základe sťažností, rozprávání, ktoré dostával, napísal súhrnné správy o nevýhodách, ktorí zastihli Maďarov žijúcich v Zakarpatsku, ako aj o signáloch likvidácie cirkevného života.¹⁰⁶

Kardinál viackrát protestoval proti „studenému teroru“ známemu ako „*zoznamy B*“, ktorý sa vzťahoval na znižovanie stavov zamestnancov verejných služieb. Bolo nesporne potrebné očistiť verejnú správu a štátny aparát verejných služieb od nilašov, resp. osôb s národnosocialistickým, profašistickým zameraním, a pôvodným zámerom zoznamov B bolo práve toto. Ibaže vykonávatelia opatrení uplatňovali hľadiská straníckej politiky a chceli vyfiltrovať nielen skutočných, ale aj potenciálnych súperov-nepriateľov, a to spustilo lavínu zneužívania kompetencií. A keďže zo záujmu strany mohol byť ktokoľvek nevinným alebo vinným, mnohí nevinní prišli o svoje zamestnanie, pričom skutoční vinníci – ktorí často presedlali – sa vyhli justícii. Na prvom mieste sa venoval tomuto problému vo svojom liste, ktorý napísal budapeštianskemu americkému vyslancovi 31. júla 1946, a v ktorom situáciu krajiny z viacerých hľadísk hodnotil ako negatívnu.¹⁰⁷ S dátumom 15. 9. 1946 bol vyhotvený obežný list biskupského zboru o potrebe pomoci osobám, ktoré sa ocitli na zoznamoch B. Rozoslanie a prečítanie obežného listu minister vnútra zakázal pre jeho politický charakter a zovšeobecňujúci obsah kritizujúci vládu. Zablokovaný okružný list potom prenikal s označením „dôverné“ z biskupských úradov cez dekanov až ku kňazom. Mestskí úradníci, ktorí vo svojej biede boli odkázaní na pomoc, vďaka nemu mohli počítať s darmi dedinských cirkevných zborov.

V súvislosti s uvedeným postupom Mindszenty upriamil pozornosť ministerského predsedu Ferencu Nagya na oživenie antisemitizmu.¹⁰⁸ Prevažná väčšina Židov, ktorí sa vyslobodili z koncentračných táborov, sa rozhodla vrátiť sa do Maďarska, už aj preto, aby sa dozvedeli, čo sa stalo s ich rodinami. Viacerí zo Židov, ktorí prežili obdobie hrôzy, dostali prácu v aparáte novej polície, a samozrejme – aj v dôsledku pocitu viny – rýchlo sa začali šíriť chýry o pomste

¹⁰⁵ ÁBTL 3.1.9. V-700/10. 77. Podpísaný druhopis.

¹⁰⁶ Tematická zbierka fascikla ÁBTL 3.1.9. V-700/10. Na liste založenom na strane 163 poznámka: „bol zaslaný anglickému-americkému vyslancovi“.

¹⁰⁷ ÁBTL 3.1.9. V-700/15A. 343-346. Ten istý list odišiel americkému vyslancovi i ministrovi zahraničných vecí. Úplné znenie textu uverejnil: Somorjai Ádám-Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 311-314.

¹⁰⁸ ÁBTL 3.1.9. V-700/16. 482. Mindszenty József levele Nagy Ferenc miniszterelnökhöz. Esztergom, 1946. augusztus 22. (List Józsefa Mindszentyho ministerskému predsedovi Ferencovi Nagyovi. Ostrihom, 22. augusta januára 1946) Strojom písaný čistopis. Uverejnil: Somorjai Ádám-Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 324-325. (Vydavatelia prameňa sú si neistí v tom, či Mindszenty poslal list adresátovi alebo nie. To však nie je určujúce z hľadiska hodnotenia situácie, najmä preto, že je doložené, že o dva roky posielala americkému vyslancovi zhrnutie s veľmi podobným obsahom.)

Židov... Svoje skúsenosti mnohí napísali prímasovi, napríklad aj piati obyvatelia mesta Gyöngyös: „Nie je tajomstvom, že židovský advokát dr. Károly Valkó verejne hlása, že vypije krv sto kresťanov, ak nevydajú jeho manželku. Alebo židovský obchodník s vínom, Miklós Vejsz, ktorý verejne hlása, že aj kresťanské dojčence musia byť potrestané za to, že sme nesabotovali och odvoz. [...] tu je všeobecný židovský teror, ... hygienik verejne hlása, že krasťanských psov treba zamknúť, ak treba, aj za pomoci falošných svedkov a falošnej prísahy. Polícia v Gyöngyösi je plná Židov uzurpujúcich hodnosť majora a degenerovaných, sadistických vyznávačov iných náboženstiev, ktorí na štvanie Židov tak verne napádajú nevinných kresťanov s nepokrivenou chrbticou”.¹⁰⁹ Na pracoviská vo verejných službách, ľudových súdoch, do orgánov zabezpečujúcich reparácie a vymáhajúcich poľnohospodárske produkty sa ozaj dostávali vo veľkom počte Židia, navyše zahraničné podpory adresované vyslovene izraelitom (Joint) vyvolávali závisť a s ňou aj vášne. Aj spomedzi ľavicových a liberálnych politkov boli viacerí židovského pôvodu, a i keď sa sami tomu nevenovali, od svojej viery sa dávno odtrhli alebo ju nikdy ani nezachovávali a asimilovali sa, v očiach ľudí boli predsa „židovskými komunistami”. Prímas ako prevenciu antisemitizmu odporúčal takmer stotisícovej židovskej komunite, žijúcej predovšetkým v hlavnom meste, sebazapieranie.

Mindszenty v lete roku 1948 sa opäť vrátil k problému, otázne je, či to malo, a keď áno, aký priamy dôvod, keď cirkev musela v tom čase čeliť oveľa závažnejšiemu problému, zoštátneniu škôl. *„Židovstvo, ak by sa od roku 1945 bolo správalo múdro, mohlo krajinu urobiť filosemitskou cez sústrasť, ktorou bol maďarský ľud naplnený vo vzťahu k Židom, ktorých hitlerizmus prenasledoval v roku 1944. Nestalo sa tak. Maďarský verejný život je popretkávaný židovstvom a jeho prílišnou mocou. Buď vedúci politici, alebo ich manželky sú Židia. Vládnuce strany, najmä komunistická strana, hýbajúca situáciou, majú silné židovské vedenie (Rákosi, Gerő atď.). Všetky body verejného života, ktoré znamenajú moc a sú vhodné na rozniecovanie nenávisť, chchamtivo obsadila najmä mládež židovská, nepočítajúc pritom s budúcnosťou”* – píše prímas americkému vyslancovi Seldenovi Chapinovi, a vymenoval v šiestich bodoch javy, ktoré obzvlášť bijú do očí. *„Cirkev síce bude porti individuálnym akciám – pokračoval vo svojom liste -, ale bolo by žiaduce, aby vláda Spojených štátov cez svoje židovstvo majúce veľkú váhu, ktoré počas prenasledovaní a odvtedy toľko pomáhalo maďarským Židom, dalo týmto porozumieť, aby sa stiahli... aby nenapínali strunu až po prasknutie.”*¹¹⁰ Popri svojom jednostrannom poučení

¹⁰⁹ ÁBTL 3.1.9. V-700/14. 262. Öt gyöngyösi lakos (Horvát János, Kerekei Ferenc, Szabó József, Kiss Imre, Albert Mátyás) levele Mindszenty Józsefhez. (List piatich obyvateľov mesta Gyöngyös (János Horvát, Ferenc Kerekei, József Szabó, Imre Kiss, Mátyás Albert)). Rukou písaný list, bez dátumu.

¹¹⁰ NARA RG 84. Records of the Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Legation, General Records 1948. Box 167. 840.4. Catholic Church. Mindszenty József levele Selden Chapin

kardinál nenadhodil otázku morálnej zodpovednosti, kolektívneho vedomia viny alebo spoluviny.

József Mindszenty – bez zvažovania a tvorby hodnotových úsudkov – využil celú morálnu váhu svojej primaciálnej autority v záujme ochrany ľudských práv. Takmer ani niet takého jeho prejavu, v ktorom by nebol zdôraznil: cirkev prehovorí, ak ktokoľvek porušuje nepísané a písané morálne zákony Božie, a zastal sa každého, koho ľudské práva porušili, bez ohľadu na jeho pôvod, národnosť, náboženstvo alebo spoločenské postavenie. Politickú príslušnosť ľudí, ktorí sa na neho obracali, nemožno označiť ako výlučne pravicovo-konzervatívnu. V dôsledku mocenského usporiadania určite oni tvorili väčšinu, veď ich režim považoval ab ovo za nepriateľov, ale vojnovým zajatcom, osobou na zoznamoch B, dokonca ja internovaným sa mohol stať aj ľavicovo zmýšľajúci občan. Mindszenty prosil a požadoval v podaniach, ktorých tón vybičoval žiaľ, aj keď sa nedočkal odpovede, opäť a nanovo sa dobíjal k členom vlády, okrem racionálnych argumentov pritom apelujúc aj na ľudské svedomie a súcitiť. Rukolapné dôsledky však dosahoval len v individuálnych prípadoch, až na výnimku snád' tej vyhlášky ministra vnútra, ktorá povoľovala poriadanie bohoslužieb pre internovaných.¹¹¹ Samotné vysídľovanie však nezastavili, internácie pokračovali, prehmaty boli čoraz častejšie. Avšak široko-d'aleko sa dozvedali o postojoch prímasa, o jeho húževnatosti, ktorou chránil svojich veriacich, Maďarov a záujmy katolicizmu. Jeho sebavedomie a vierohodnosť jeho vyjadrení vzbudzovali úctu. „...mnohí nesmelí ľudia sa tešia, že niekto je smelý namiesto nich, a to postačuje k tomu, aby sa duševne nezrútili. Celému národu posilňuje takto ducha pán Prímas. A skutočne v ľuďoch žije povznášajúce vedomie, že máme hrdinského kardinála” – napísal o ňom jezuitský páter Töhötöm Nagy.¹¹² Prímas sa stal predstaviteľom hrdosti a sebavedomia národa. Jeho vážnosť už nepramenila len z jeho vysokého cirkevného úradu, ale vďaka jeho dôsledným vyjadreniam aj z jeho osobnosti.

Na základe jeho vystúpení ho možno nazvať nezbehlým alebo staromódnym v diplomacii, ale istotne treba uznať, že aj so svojou tvrdošijnosťou niečo vycítil: to, že vládne pomery po roku 1945 charakterizuje určitá politická dvojtvárnosť, že víťazná strana volieb – slovami Mindszentyho – hrá len úlohu Popolušky, a

követhez. Esztergom, 1948. július 31. (List Józsefá Mindszentyho vyslancovi Seldenovi Chapinovi. Ostrihom, 31. júla 1948) Pôvodina v maďarskom jazyku, autograf.

¹¹¹ Vyhláška Ministerstva vnútra č. 144.317/1945. IV. 12. (14. septembra 1945) „Duchovní zaužívaných a zákonom uznaných náboženských konfesii môžu po nedeliach a v dni svojich cirkevných sviatkov poriadat' bohoslužby aj v táboroch osôb pod policajným dozorom (internovaných). Jedincom, ktorí sú v internačných táboroch pod dozorom, treba umožniť, aby sa bohoslužieb mohli zúčastniť.” MOL XIX-B-1-az 1. krabica. Údaje zhromaždila Barbara Bank.

¹¹² Jelentés a magyar katolicizmus helyzetéről. 1946. november 5-ig bezárólag. Írta Nagy Töhötöm S. J. Róma, 1946. november 12. (Správa o situácii maďarského katolicizmu k 5. novembru 1946. Napísal Töhötöm Nagy S. J., Rím, 12. novembra 1946) Zbierka rukopisov Národného Széchényiho knižnice (OSZK Kézirattára), 216. f. 50. ó. e. 9. fol.

krajina je potemkinovskou dedinou, lebo je veľká vzdialenosť medzi lesklým zdaním a zarmucujúcou realitou.¹¹³ Jednak sa strany voľne organizovali, mohli sa usporiadať tajné voľby, v zákonodarstve mohli byť názory navzájom konfrontované, a ľudia mohli politizovať aj v zadymených kaviarňach. Bola ešte len v detskom veku, ale už sa začala občianska demokracia západného typu, systém v princípe fungoval na základe jej pravidiel hry. Zároveň však panoval aj „fortieľny strach“, krajinou vládla otázka čudnej dvojtvárnosti: kto v skutočnosti má moc? Maloroľnícke zákonodarstvo, ktoré ako výsledok všeobecných a tajných volieb malo absolútnu väčšinu, alebo komunisti, ktorí mali podporu okupačných vojsk, dostali sa aj do vlád a zmocnili sa výkonnej moci? Ktorí – prevažne za podpory Červenej armády a Spojeneckej kontrolnej komisie, ale podporení aj nešikovnosťou a priemernosťou svojich politických rivalov – si vyvlastnili povojnovú výstavbu krajiny a na verejnosti vystupovali ako jediní a skutoční nositelia demokracie. Mindszenty však bojoval proti zneužívaniu moci a morálnej korózii svojou vierou v Boha a z pevného podstavca maďarských historických tradícií. Neveril dobre znejúcim heslám, nie preto, že by bol všetky odhalil, ale preto, že pochádzali od „ateistických a Sovietmi najatých“ komunistov, ktorým ani zamak neveril. Pristupoval však s nedôverou aj k občianskym stranám, lebo ich politikov pokladal za nemohúcich na zastupovanie národných záujmov, lebo boli ochotní zasadiť do jednej vlády s komunistami, a snáď aj preto, lebo nehodnotili na správnom mieste jeho antifašistickú minulosť, činnosť.

*

Mindszenty v rámci vykreovaného procesu vedenom proti nemu, nesporne „v podstate priznal“ činy, z torých bol obvinený, a uvedené dôkazy (ich väčšinu tvorili ním písané listy) uznal za vierohodné. Viackrát vyjadril ľútosť nad minulosťou a sľuboval do budúcnosti. O listoch povedal nasledovné (jeho slová citujeme zo zvukovej nahrávky uloženej vo Zvukovom archíve Maďarského rozhlasu, nie z viacnásobne redigovaných publikácií): „Tieto spisy rozdeľujem na tri časti. V prvej časti je menšia časť, ktoré sa napísali, mali aj adresáta, ale neodišli, ale zostali, a medzi dôkazy sa dostali aj takéto. Neodišli všetky, až do jedného, ktoré sú tu medzi dôkazmi, ale zdôrazňujem, že toto je menšina. [...] Väčšina je tá, ktorá naozaj odišla. Ich [...] prvoradým cieľom nebolo odhaľovať chyby, a nebolo ich prvoradým cieľom škodiť, zašpiniť, bol v nich akosi cieľ pomôcť, ale dobré a správne sa neudialo správnou cestou. Každopádne by bolo

¹¹³ MOL XX-10-k Legfőbb Ügyészség Politikai Osztály (Politické oddelenie Generálnej prokuratúry), 18.300/1989. I. Az amerikai Külügyminisztérium bejövő táviratai, melléklet (Došlé telegramy amerického Ministerstva zahraničných vecí) a ÁBTL 3.1.9. V-700/10. 68-72. Mindszenty József 1946. december 16-án kelt levele a budapesti amerikai követhéz. (List Józsefa Mindszentyho zo 16. decembra 1946 budapeštianskemu americkému vyslancovi) Druhopis. (Koncept zo 6. decembra 1946, uložený v ÁBTL [tamže 73-76. fol.] v plnom znení uverejnil: Somorjai Ádám-Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 343-346.

bývalo správnejšie, ak by tieto listy neboli odišli. Teraz ľutujem, že som ich bol poslal, v budúcnosti však budem pokladať za základný princíp, čo som na to poukázal a zdôraznil vo svojom liste pánovi ministrovi spravodlivosti, že každopádne v budúcnosti budem vnútorné a vonkajšie skutočnosti maďarského štátu vnímať v zrkadle plnej suverenity maďarského štátu a toho sa budem držať. Ráčte toto akceptovať. [...] Potom, prosím pekne, bola tretia skupina, ktorá v podstate taktiež zapadá do druhej kategórie, a... tieto sú, viete, také, ktoré išli v záujme maďarských vojnových zajatcov, potom k cudzím mocnostiam išli o kontorle maďarských vojnových zajatcov Červeným krížom, potom na československom území deportovaných, prenasledovaných, ktoré išli v záujme Maďarov... [...] Týmto som sa nevedel vyhnúť, tieto som musel napísať, a na tieto prípady sa moja ľútosť nevzťahuje, lebo tu som plnil pastoračnú a humanitárnu povinnosť.”¹¹⁴ Kardinál – arcibiskup József Mindszenty aj na súdnom pojednávaní trval na svojej činnosti vyvíjanej v záujme ochrany ľudských práv.

¹¹⁴ Magyar Rádió Hangarchívuma, dr. Mindszenty József és társai pere, 6. tekercs. 47. perc körül. (Zvukový archív Maďarského rozhlasu, spor s dr. Józsefom Mindszentym a jeho spoločníkmi, 6. kotúč, okolo 47. minúty)